

Олена АРКУША, Мар'ян МУДРИЙ

РУСОФІЛЬСТВО В ГАЛИЧИНІ В СЕРЕДИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.: ГЕНЕЗА, ЕТАПИ РОЗВИТКУ, СВІТОГЛЯД

Галичина належить до регіонів, особливо плідних на ідеї та концепції національного розвитку. В суперництві розмаїтих національно-політичних орієнтацій тут виростала сучасна Україна. Ця полеміка сприяла формуванню такого типу політичної культури, де думка про силові методи розв'язання проблем значно поступалася глибокій пошані до логіки словесних аргументів. Утім, не всі ідеї, народжені в Галичині, витримали випробування часом. Більше того, коли спробувати визначити прикметну рису історії галицьких українців, то, здається, не надто розійдемося з істиною, коли скажемо, що це – низка поразок і розчарувань. Галицькі українці через різні причини (тут не місце для їх аналізу) здебільшого не змогли втілити на практиці виплекані ними ідеї. Це робили інші і, природно, завжди не так, як того хотіли галичани. Галичани протестували, але чули у відповідь з Наддніпрянщини нагадування про галицьке коріння ідеї. Яскраву сторінку таких метаморфоз склала історія галицького русофільства ("москвофільства").

Револуція 1848–1849 рр. сколихнула українське суспільство в Галичині, привела в рух механізми його розвитку. Українці опинилися фактично в новому світі, який мав небагато спільного з попереднім. Відразу постало питання про орієнтири: де суперники, а де союзники? ким ми є і куди йдемо? Воно, своєю чергою, змушувало об'єктивно оцінити свій стан, створити таку конструкцію власної самобутності, яка би була зрозумілою для загалу, задовольняла його амбіції та відповідала гідності, забезпечувала розвиток відповідно до нових цінностей. Револуція розширила горизонти світогляду галицького русина, однак світ, який представ перед його очима, мав досить непривабливий вигляд. Він являв собою стан хаосу, невпорядкованості. Гармонію належало тільки створити. На хвилі такого впорядкування світу в Галичині народилося русофільство – суспільно-політична течія, представникам якої судилося відіграти важливу, а в окремі періоди – ключову роль у становленні національної свідомості галицьких українців.

Постановка проблеми

В українській історіографії русофільство – течія, чи не найбільше оповита негативним стереотипом, а разом і ореолом таємничості. В силу відомих історичних обставин дискусії навколо витоків і результатів східного напрямку орієнтації галицьких українців були неможливими. Для одних авторів зацікавлення галичан Росією було мало не найфатальнішою помилкою, для інших – виявом природного, внутрішньообумовленого тяжіння українського народу до російського. Втім, навіть побіжний науковий погляд на проблему галицького русофільства переконує, що ані з першим, ані з другим підходом вона не має багато спільного.

Традиційна українська історіографія (Дмитро Дорошенко, Наталія Полонська-Василенко, Іван Крип'якевич та ін.), яка творилася з огляду на необхідність підтримати в умовах бездержавності певний рівень національної свідомості, зводила

характеристики русофільства здебільшого до його політичного "москвофільського" аспекту. Зв'язок зі "старшою" консервативною генерацією галицьких українських діячів та глибокі світоглядно-філософські підвалини течії якщо й визнавалися, то якось мимохідь. Не надто прискіпливий читач виносив єдину тезу: перед лицем колонізаційних процесів, втративши у певний момент сподівання на підтримку австрійського уряду, частина консервативного табору всі надії почала покладати на допомогу від Росії та прагнути єдності з російським народом. "Москвофіли" характеризувалися (така ситуація, на жаль, збереглася й донині – особливо на рівні підручників) як "завершені ретрогради", що намагалися покласти край найменшому вияву українського національного руху.

На нашу думку, галицьке русофільство – явище багатогранне і, що важливіше, закономірне. В цьому плані низка подій, які подаються дослідниками як причини "москвофільства" (демонстрація Росією сили під час революції в Угорщині 1849 р. та польського повстання 1863 р., створення в Галичині у 1850 р. "погодінської колонії", загострення українсько-польських стосунків у Галичині, польсько-австрійське порозуміння 1867 р. тощо), відображають лише зовнішній бік проблеми. Вони не дають відповіді на ключове питання: чому впродовж такого тривалого періоду (аж до 80-х років ХІХ ст.) ці самі "москвофіли" зосереджували у своїх руках провід українського національного руху в Галичині, більше того – користувалися серед загалу населення широкою підтримкою (свідченням цього є, наприклад, голосування на сеймових та парламентських виборах). Галицьке русофільство було результатом швидше внутрішніх особливостей розвитку українського суспільства. Його аж ніяк не можна пояснювати тільки зовнішніми причинами – "російськими грошима", які надходили на підтримку течії, чи москвофільською пропагандою російського уряду і його представників. Ці чинники відігравали мінімальну роль і мусять бути віднесені до ряду причин другорядних.

Дещо спрощено розв'язувалася в історіографії і проблема точки відліку русофільства. Це питання безпосередньо пов'язане з розумінням тим чи іншим дослідником суті та місця русофільської течії у становленні українського руху на галицькому ґрунті. Традиційна українська історіографія числить початок "москвофільства" як політичної течії від 60-х років ХІХ ст., стверджуючи, що до того (десь зі зламу 30–40-х років) вона мала мовно-літературний характер. Як на певний рубіж вказується здебільшого на появу в 1866 р. на шпальтах газети "Слово" статті "Погляд в будучність", автор якої (ймовірно Іван Наумович) начебто заперечив факт існування окремішнього українського народу, ствердивши наявність єдиного російського народу від Карпат до Камчатки і, відповідно, єдиної російської мови. На думку авторів, які дотримуються саме такого трактування згаданої статті, в 1866 р. було завершено формування ідеологічно-політичної доктрини галицьких "москвофілів", які тоді цілковито сприйняли російську національну ідею.

В останні роки в українській історіографії почали з'являтися публікації, автори яких намагаються по-новому осмислити феномен галицького русофільства. Вони, зокрема, стверджують, що національний рух галицьких українців уже від 1848 р., тобто на момент свого організаційного оформлення і вступу в політичну стадію розвитку, поєднував у собі кілька різних національно-політичних орієнтацій (пропольську, проросійську, австро-русинську й українську), співвідношення між

якими перебувало в постійній динаміці, у зв'язку з чим змінювався не лише характер самого руху, але й світогляд його окремих діячів¹. Інші дослідники наголошують, що і після 1866 р. газета "Слово" стояла у питанні національної належності галичан на "українських" позиціях, а її автори виступали патріотами "Малої Русі". І лише на зламі ХІХ–ХХ ст. в Галичині сформувалася група діячів на чолі з Володимиром Дудикевичем, яка сприйняла російську національну ідею, цілковито ототожнивши галичан з росіянами і започаткувавши політичне москвофільство².

Для означення розглядуваної в даній статті суспільно-політичної течії послуговуються, як правило, терміном "москвофільство", "москвофіли". Але зважаючи на суперечливість явища, що являло собою досить строкатий конгломерат осіб та ідей, цей термін виглядає завузьким³. У ХІХ ст. ним послуговувалася польська публіцистика для означення всього, що йшло врозріз із польськими державницькими устремліннями до "історичних" кордонів. Згодом українська національна історіографія прийняла термін "москвофільство" без належної критичної оцінки – під впливом емоцій, породжених програю на росіянам Українською революцією. Прямолінійна концепція "москвофільства", поширювана традиційною українською історіографією, стала добрим ґрунтом для польської публіцистики і частини політично заангажованої історіографії, аби оскаржувати український рух у проросійських симпатіях і подавати колонізаційні заходи як прагнення захистити українців від загрози русифікації. В радянській історіографії термін "москвофільство"

¹ Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українством (до питання про так зване "старорусинство") // Третій Міжнародний конгрес українців (Харків, 26–29 серпня 1996 р.). Історія. Харків, 1996. Ч. 1. С. 106–112; Його ж. Конфесійно-обрядовий чинник у національній самоідентифікації українців Галичини в середині ХІХ століття // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – Записки НТШ). Львів, 1997. Т. ССХХХІІІ: Праці Історично-філософської секції. С. 69–99. Втім, на нашу думку, Олег Турій дещо перебільшує розмах "москвофільства" в 50–60-х роках ХІХ ст.

² Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ ст. – 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1997. Вип. 32. С. 82–98; Серета О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860–1867 роках (за матеріалами преси) // Росія – Україна: історія взаимоотношень. Москва, 1997. С. 157–169.

³ Ряд дослідників справедливо звертали увагу на неправомірність окреслення течії у другій половині ХІХ ст. терміном "москвофільство". Так, Микола Андрусак розрізняв галицьке русофільство та москвофільство, вважаючи перше ширшим поняттям та базою для виникнення другого (Андрусак М. Генеза й характер галицького москвофільства в ХІХ–ХХ ст. Прага, 1941. С. 3). Подібні думки висловив також Іван-Павло Химка, що вживає окремо означення "старорусини" і "москвофіли", вбачаючи головну відмінність у тому, що "старорусини не ототожнювали русинів Австро-Угорщини з російським народом" (Химка І. "Апология" Михайла Малиновського: до історії кризи у греко-католицькій церкві 1882 року і характеристики поглядів "святоюрців" // Записки НТШ. Львів, 1993. Т. ССХХV: Праці Історично-філософської секції. С. 369). Польський дослідник Ян Козік визнавав, що бажанішим було би прийняти назву "русофіли" замість "москвофіли" (Kozik J. Moskalfilstwo w Galicji w latach 1848–1866 na tle odrodzenia narodowego Rusinów (Praca magisterska). Kraków, 1958. S. 1 (maszynopis); зберігається в Кракові в: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego). Юзеф Хлебовчик розрізняє "старорусинів", що "дистанціювались від активної діяльності та проросійської агітації", та "москвофілів" ("русофілів") [Chlebowczyk J. O prawie do bytu małych i młodych

утвердився значною мірою завдяки тому, що його вжив Володимир Ленін у статті "Як поєднують прислужництво реакції з грою в демократію?"⁴

На нашу думку, найоптимальнішою (хоча й не ідеальною) щодо означення розглядуваної течії видається ієрархія понять, в основу якої покладено певні якісні характеристики: старорусини – коли йдеться про означення певної генерації українських галицьких діячів, яку відрізняв від народовців специфічний світогляд; русофіли – для підкреслення панрусських настроїв серед більшої частини представників цієї генерації⁵; москвофіли – для означення групи осіб старорусинського кола, які орієнтувалися не на панрусський простір, а власне на Росію, чітко бачили різницю між Україною і Росією, але заперечували її. Відразу зауважимо, що остання група аж до кінця XIX ст. була дуже нечисленною і маловпливовою у старорусинському середовищі⁶.

Мета даної статті – прослідкувати інституційний розвиток русофільської течії в Галичині, з'ясувати генезу та структуру русофільського світогляду, а також місце і роль русофільства у становленні українського національного руху та еволюції українсько-польських стосунків у Галичині. Загалом же йдеться про те, аби показати, що русофільство на галицькому ґрунті в другій половині XIX – на початку XX ст. було не якоюсь зрадницькою українське позицією, а складним суспільно-політичним та інтелектуально-духовним явищем, до певної міри закономірним етапом в українському націотворчому процесі.

В територіальному плані русофільство розглядається в цій статті на прикладі Галичини – австрійської провінції "Королівство Галичини та Лодомерії з Великим народów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.). Warszawa; Kraków, 1983. S. 304]. Характерно, що поняття "москвофільство" до середини 90-х років XIX ст. не тільки не застосовувалось як самоназва, а й демонстративно відкидалося. Так, у 1892 р. Теофіл Павликів (Павликов), який чимало причинився до поширення русофільських поглядів у Галичині, рішуче заперечував спроби деяких політичних опонентів називати репрезентовану ним течію "москвофілами", відкидав закиди у її спрямованості на Росію, навпаки – підкреслював лояльну до Австрії позицію і заявляв "во всеуслышаніе", що відповідною є назва "старая историческая партия австрийскихъ русиновъ" [Всенародное вѣче во Львовѣ // Галицкая Русь. Львов, 1892. № 17. 22 января (3 февраля)].

⁴ Ленин В. И. Как соединяют прислужничество реакции с игрой в демократию? // Полное собрание сочинений. Изд. 5-е. Москва, 1977. Т. 26. С. 274.

⁵ Слід враховувати, що серед старорусинів частина осіб дотримувалася пропольської орієнтації, яку поєднувала з визнанням "малоруської" окремішності. До таких належали, наприклад, Юліан Лаврівський і Степан Качала. Докладніше про цей напрям старорусинства див.: Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-і роки XIX ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Львів, 1997. Вип. 3–4. С. 58–117; Його ж. Степан Качала в австрійському парламенті 1873–1879 рр. // Наукові зошити історичного факультету. Львів, 1997. Вип. 1: Матеріали наукової конференції викладачів та аспірантів історичного факультету [ЛДУ ім. І. Франка] (6–7 лютого 1997 р.). С. 63–66.

⁶ Один з чільних діячів народовського руху Євген Олесницький, наприклад, стверджував, що на кінець 80-х років XIX ст. "правдиве, свідоме москвофільство було лиш у незначного числа львівських менерів, а загал т. зв. староруської партії [...] стояв в основній частині на українських національних основах" (Олесницький Е. Сторінки з мого життя. Львів, 1935. Ч. 1 (1860–1890). С. 232).

князівством Краківським, князівствами Освенцімським та Заторським”, – у східній частині якої більшість населення становили українці, а в західній – поляки. Не беремося аналізувати тут русофільські настрої, які поширилися в ХІХ ст. серед українського населення Буковини і, особливо, Закарпаття. Вони вимагають окремого розгляду, оскільки зросли на іншому, ніж у Галичині, міжнародному і релігійному ґрунті, а також політичному статусі територій. Відтак русофільські настрої буковинського чи закарпатського зразка мають відмінну від галицького періодизацію, відрізняються структурою (тобто глибиною проникнення в базові вартості національної свідомості) і наслідками. На відміну від Галичини, на Буковині і Закарпатті українство розвивалося в суперництві з неслов’янськими національними рухами, тому тут довго зберігала романтичний ореол ідея слов’янської єдності. У свого чергу, русофільство, яке становило органічну частину цієї ідеї, тривалий час не давало змоги на цих теренах викристалізуватися паросткам “чистої” української національної свідомості, багаторазово, так би мовити, “скошувало” їх. Так чи інакше русофільство на Буковині і Закарпатті ще чекає свого дослідника.

Джерельну базу статті склали рукописні матеріали, які зберігаються у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (насамперед, фонд 168 – Осип Марков) та Центральному державному історичному архіві України у Львові (фонд 196 – Політичне товариство “Руська рада”), а також матеріали галицької преси русофільського спрямування (газети “Слово”, “Пролом”, “Новый пролом”, “Червоная Русь”, “Галичанин”). Більшість із залучених до написання статті документів належить до маловживаних або ж цілком невикористовуваних дослідниками. Дріб’язковість, на перший погляд, деяких з них (листи, щоденникові записи, ремарки та ін.) у підсумку і вкупі створює істотну перевагу, бо дозволяє прослідкувати плинність русофільського світогляду, його аморфність та багатозначність. Уважний аналіз цих матеріалів дає змогу відчутти “дух часу”, зрозуміти спосіб мислення тодішніх людей, ієрархію їхніх цінностей.

Виникнення та організаційний розвиток русофільства

Русофільство пройшло у своєму розвитку в підавстрійській Галичині кілька етапів, зазнало низку перетворень як ідейного, так і організаційного плану. Джерела панрусських настроїв у Галичині слід шукати в інтелектуальному русі, який розгорнувся на хвилі “національного відродження” в першій половині ХІХ ст. Дослідження в галузі історії, етнографії, лінгвістики викликали в той час у слов’ян більше або менше чітку свідомість спорідненості окремих етнічних груп, що в підсумку вилилося в поширення ідеї слов’янської взаємності⁷. Позаяк ця ідея ніколи не набула у свідомості її носіїв граничної чіткості, то вона не існувала як завершена світоглядна категорія, а радше як пульсуюча. Слов’янофільство стало “першим виявом національної ідеї”, служачи засобом “рекомпенсації почуття цивілізаційної молодшості”⁸.

Поряд з південнослов’янським ілліризмом, ідеєю чехо-словацької єдності панрусизм виступав органічною складовою частиною слов’янофільських концепцій. Втягненню

⁷ Тишинська Е. Погодін і Зубрицький // Записки НТШ. Львів, 1912. Т. СХ. С. 101.

⁸ Chlebowczyk J. O prawie do bytu... S. 302.

підавстрійських українців у свою орбіту він завдячував низкою обставин, головним чином історичного характеру. Насамперед пізнання давнього минулого вказувало на спільні історичні та мовно-культурні корені (переконливим аргументом на користь цього була співзвучність етнонімів – "русини", "руські", "русские"). У певному сенсі мав рацію знаний ідеолог галицького русофільства Осип Мончаловський, коли стверджував, що "простонародіє проникнуто стихійнымъ "москвофильствомъ", как результатомъ племеннаго родства, историческихъ преданій и чаяній будущаго"⁹. Не менш притягальну силу мало й те, що Росія була на той час єдиною незалежною слов'янською державою. Не останню роль у формуванні галицького русофільства, особливо в мовній ділянці, відіграли псевдоаристократичні претензії тогочасної української інтелігенції, яка взірцем для себе вважала панський і офіційний світ, зі зневагою при тому дивлячись на простий народ і його мову. Однак, на нашу думку, головним джерелом підживлення русофільських настроїв на західноукраїнських землях був поверховий, видимий зрусифікований стан Наддніпрянської України, оскільки репрезентанти національного руху в Галичині звертали свої погляди передусім на Київ (на "Дніпро").

Не можна обминути питання – чи могли підавстрійські українці уникнути того етапу національного розвитку, коли русофільство стало частиною національної програми і почало загрожувати українству в цілому? Однозначної відповіді на нього не маємо. Щодо Галичини, то можемо сказати: і так, і ні. Так – бо забракло мало, а саме викристалізованої національної свідомості, досвіду модерного націотворення, який дав би змогу розрізнити Україну і Росію; ні – бо був ще третій чинник, поляки, який чи не найбільше причинився до поглиблення в Галичині серед українського населення панрусських настроїв. Русофільство невіддільне від теорії і практики польських політичних угруповань у Галичині. Аналіз історичних документів дає підстави стверджувати, що воно становило зворотній бік українсько-польської дискусії за право називати Східну Галичину своєю землею. Парадигма розвитку українського руху в Галичині полягала в тому, що він хитався між ідеєю панрусської єдності та ідеєю окремішності українства, – залежно від того, які кількісні показники населення приймалися як достатні для протиставлення гаслові відновлення Польщі в "історичних" кордонах. У цьому й пояснення, чому не розвинулася на галицькому ґрунті ідея 3,5-мільйонного русинського народу.

Перший етап в організаційному розвитку русофільства – **1848–1870 рр.** – характеризувався гострим суперництвом між полоно- та русофільською орієнтаціями, в результаті якого остання здобула перевагу. Ця конфронтація здебільшого відбувалася на рівні кожної конкретної особи, для багатьох стала дилемою особистого характеру. Відправною точкою для розгляду історії русофільської течії в Галичині для нас служитиме свідчення Василя Подолинського. У брошурі "Слово перестороги", написаній у 1848 р., В. Подолинський виділяє в українському національному русі періоду "Весни народів" чотири головні політичні течії, називаючи їх партіями: чисто руську, польсько-руську, австрійсько-руську та російсько-руську. Остання, за словами автора брошури, "теж хоче Русі, може й вільної, і прямує до неї через попереднє об'єднання з Росією з думкою, що тоді буде вільна, коли буде вільною

⁹ Мончаловскій О. А. Литературное и политическое украинофильство. Львов, 1898. С. 186.

Росія”¹⁰. Черговість, у якій подано ці течії, і характеристики до них вказують на те, що в 1848 р. лише намітилися контури ”російсько-руської партії”.

Відкритим залишається питання про місце Головної Руської Ради у становленні русофільської течії. Самі русофіли беззастережно зараховували її до своєї традиції¹¹. На іншому полюсі – позиція української національної історіографії, представники якої стверджують, що не мають жодних підстав сумніватися в українськості, в розумінні етнополітичної належності, діячів Головної Руської Ради¹². На нашу думку, істину слід шукати десь посередині. Програма Головної Руської Ради виникла в умовах швидкоплинних революційних подій, на емоційних хвилях ”Весни народів”, а відтак її не можна вважати завершеною. Як показали наступні події, актуалізована революційною стихією 1848 року чітка постановка національного питання, тобто визнання національної окремішності та соборності українців, задекларована Головною Руською Радою у ”Відозві до руського народу” 15 травня 1848 р., не знаходила відповідних для існування і розвитку світоглядних форм і була розтрачена. У підсумку чимало діячів Головної Руської Ради склали основу русофільського крила ”староруської партії”¹³.

Через два десятиліття, на кінець 60-х років, русофіли стали домінуючою в українському політичному спектрі Галичини силою. У листі до Пантелеймона Куліша від 19 березня 1869 р. Анатоль Вахнянин ділив політично активних українців на ”кацапів” і власне ”українців”¹⁴. Розділ українського руху в Галичині на дві орієнтації – панруську й українську (малоруську) – остаточно утвердився в результаті невдалої українсько-польської угодової акції, ініційованої Юліаном

¹⁰ *Стеблій Ф.* Визначна пам’ятка української політичної думки середини ХІХ століття – ”Слово перестороги” Василя Подолинського // *Записки НТШ.* Львів, 1994. Т. ССХХVIII: Праці Історично-філософської секції. С. 475.

¹¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 196 (Політичне товариство ”Руська рада”), оп. 1, спр. 124, арк. 3 (звіт про діяльність виділу (правління) ”Руської ради” за 1892–1900 рр.); *Українські голоси о руськомъ манифестѣ // Галичанин.* Львов, 1908. Ч. 15. 18 (31) январа; *Мончаловській О. А.* Литературное и политическое украинофильство. С. 52–53. Для русофілів було властивим зачисляти до ”общерусской” традиції і Маркіяна Шашкевича. О. Мончаловський, наприклад, стверджував, що в діяльності М. Шашкевича ”нѣтъ и слѣда украинофильскаго сепаратизма” (*Мончаловській О. А.* Литературное и политическое украинофильство. С. 33–36).

¹² *Макарчук С.* Москвофільство... С. 88.

¹³ Чітка постановка українського національного питання в Галичині була пов’язана з формуванням у 60-х роках народовського руху, зумовленого приходом у політику молодшої генерації української інтелігенції. На відміну від старорусинів, які спромоглися виробити лише негативну дефініцію русинства (заперечення полонізму), народовці врешті-решт змусили українське галицьке громадянство мислити ”чистими” національними категоріями. Інституційно народовський рух був представлений товариством ”Просвіта” (засноване в 1868 р.), політичним товариством ”Народна рада” (1885 р.) та Українською національно-демократичною партією (1899 р.). Народовці спиралися на вже вироблену новочасну українську культуру і змогли перенести нові елементи національної ідентичності, сформовані на Наддніпрянщині, на галицький ґрунт. Докладніше див.: *Середа О.* Питання української національної ідентичності у громадсько-політичному житті Галичини в 1860–1867 роках // *Третій Міжнародний конгрес українців... Історія.* Ч. 1. С. 114–115.

¹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 818 (Анатоль Вахнянин), оп. 1, спр. 34, арк. 34.

Лаврівським у Галицькому сеймі в 1869 р. За словами А. Вахнянина, "з сего часу Русь галицька таки дуже виразно поділилася на два табори національно-політичні"¹⁵. В 1870 р. русофіли встановили контроль над створеним тоді політичним товариством "Руська рада" ("Русская рада").

Творцем – ідеологом і беззастережним лідером на початковому етапі ("злим духом", за словами Михайла Возняка) – русофільської течії в Галичині прийнято вважати історика Дениса Зубрицького (1777–1862). В цьому плані дискутується питання про рівень впливу, який справили на світогляд вченого його контакти з Михайлом Погодіним (1800–1875) – російським істориком, публіцистом, професором Московського університету. М. Погодін двічі (у 1835 і 1842 рр.) відвідав Львів, де, серед інших, познайомився з Д. Зубрицьким. Починаючи від Омеляна Огоновського та Івана Франка в українській історіографії утвердився погляд про те, що Д. Зубрицький перейняв об'єднанчі русофільські ідеї безпосередньо від М. Погодіна і став їх ревним пропагатором у Галичині. На нашу думку, таке трактування грішить однобокістю, позначене впливом національно-політичної кон'юнктури. Галицьке русофільство було результатом не так зовнішніх впливів, як продуктом органічних місцевих процесів в українському суспільстві. Дуже сумнівно, аби Д. Зубрицький у 60-літньому віці міг докорінно змінити свої вже викристалізовані погляди на характер взаємодії Галицької Русі з рештою руського світу, більше того – майже блискавично поширити нову для себе концепцію всерусизму серед української інтелігенції. Слід визнати рацію Євстахії Тишинської, яка писала: "Зубрицький і без впливу Погодіна в тій порі був би таким, яким був для своєї суспільности, бож його суспільні і політичні погляди, хоч дуже споріднені з Погодинськими, розвинулися і виробилися зовсім незалежно від впливу Погодіна [...]. Він обожав Карамзіна, любив Росію, ненавидів хлопа і хлопську мову і тоді, коли ще не знав Погодіна"¹⁶.

Значним поштовхом для організаційного розвитку русофільського руху стало створення в 1861 р. Галицького крайового сейму. Здобувши максимально можливу при куріальній системі виборів третину місць у сеймі першого скликання (1861–1866), українське представництво (інтелігенція "покоління 1848 року" та група селян; див. фото) виявилось неготовим як до нових можливостей, так і до нових обов'язків, які накладало запровадження парламентаризму. Старорусини сприйняли появу сейму романтично, розглядаючи його не як інституцію влади, а лише як трибуну для обміну думками: для представників тогочасного українського руху можливість говорити і бути вислуханими становила важливий етап у процесі самоутвердження. Старорусини не бачили в галицькій автономії тривку форму, що потребувала стратегічної програми співжиття українців і поляків. Об'єднання двох народів у рамках однієї провінції розцінювалося ними як історична несправедливість, як помилка, котру можна виправити за допомогою Відня (царя). Питання про

¹⁵ Там само. Ф. 362 (Кирило Студинський), оп. 1, спр. 463, арк. 43.

¹⁶ *Тишинська Е.* Погодін і Зубрицький... С. 119. Про роль Д. Зубрицького в українському русі в Галичині в першій половині XIX ст. див.: *Орлевич Д.* "Руська Трійця" та Денис Зубрицький: між протистоянням та співпрацею (перша половина XIX ст.) // Сакральне мистецтво Бойківщини. Треті наукові читання пам'яті Михайла Драгана. Дрогобич, 1998. С. 45–51.

"органічну працю" в крайовому представництві попервах перед старорусинами не стояло¹⁷. Разом із тим, не вдається заперечити, що сейм відпочатку мав чималий структуротворчий вплив на український рух загалом і формування русофільської течії зокрема. По-перше, розчарування українських послів у можливості досягнення в сеймовій залі рівноправного українсько-польського порозуміння сприяло утвердженню серед українських діячів "покоління 1848 року" відпорної стосовно поляків психології, а також кристалізації русофільських ідей. По-друге, побудова та принципи функціонування сейму змусили старорусинів створити окрему фракцію – Руський сеймовий клуб, поступово оволодіваючи тонкощами колективної роботи¹⁸. По-третє, сеймові й навколосеймові дискусії висунули на чільні позиції в українському громадсько-політичному житті Галичини нові імена; в 60-х роках провідні ролі в русофільському таборі почали відігравати Богдан Дідицький, Іван Наумович*, Теофіл Павликів (Павликов). Поважним кроком в інституційному розвитку русофільської течії у Галичині стала заснована Б. Дідицьким напередодні сеймових виборів 1861 р. газета "Слово".

Протягом **наступного етапу – 1870–1890 рр.** – розвиток русофільської течії визначався гострим суперництвом з народовцями за провід у національному русі. В підсумку русофіли, представлені старшою генерацією діячів, змушені були поступитися більш динамічним народовцям. Започаткувало згаданий етап створення політичного товариства "Руська рада", а завершило – проголошення в Галицькому сеймі українсько-австрійсько-польського порозуміння ("нова ера").

"Руська рада" виникла на хвилі дедалі очевиднішого провалу заініційованої Юліаном Лаврівським у 1869 р. українсько-польської угової акції. Ідея вийшла від самого Ю. Лаврівського, який, прагнучи уникнути розколу в українському русі, намагався виправити ситуацію створенням єдиного представницького органу українців. Організацію "Руської ради" взяв на себе "провізоричний" комітет на чолі з Йосифом Кульчицьким та Ю. Лаврівським¹⁹. Народовці (Василь Ільницький, Ю. Лаврівський, О. Огоновський*, Ісидор Шараневич та ін.; разом близько 25 осіб) водночас утворювали осібний клуб, збираючись у Корнила Сушкевича. На цих нарадах було вирішено узалежнити перебування народовців у "Руській раді" від прийняття нею програми з тезою про окремішний 15-мільйонний народ²⁰. Народовці сподівалися отримати більшість. За таких умов підготовчий комітет скликав на 9 червня 1870 р. перші загальні збори "Руської ради". Але того дня

¹⁷ Про вплив Галицького сейму на визначення характеру польсько-українських стосунків див.: *Arkusza H. Sejm Krajowy Galicyjski a kwestia stosunków polsko-ukraińskich // Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane Prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin pod redakcją Jerzego Malca i Wacława Uruszcza. Kraków, 1999. S. 121–131.*

¹⁸ ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 4, арк. 1–25 (протоколи засідань Руського сеймового клубу, 1863–1869 рр.).

* Прикметно, що Б. Дідицький та І. Наумович були перед тим активними учасниками польського руху.

¹⁹ *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 р.р. Харків; Київ, 1931. Т. 1. С. 403 (лист В. Навроцького до М. Бучинського, 6 червня 1870 р.).

* На жаль, не вдалося встановити, котрий з братів Огоновських брав участь у засіданнях – Омелян чи Олександр.

²⁰ Там само. С. 405 (лист В. Навроцького до М. Бучинського, 19 червня 1870 р.).

Українські послы I каденції (1861–1866) Галицького сейму

збори не відбулися. Русофіли, опинившись у меншості, під претекстом відсутності комісара поліції наполягли на їх пересенні²¹. Газета "Слово" висловила з цього приводу задоволення, звинувативши народовців ("м'яких", "українців") у пропольських симпатіях²². На установчих зборах "Руської ради" 7 вересня 1870 р., на які старорусинам-русософілам вдалося зібрати більшість (переважно за рахунок священиків з провінції), сімох "фонетиків чи кулішників" (членів "Просвіти"), серед них А. Вахнянина і Омеляна Партицького, було виключено з товариства. На знак протесту Ю. Лаврівський (тоді – голова "Просвіти") заявив про вихід з "Руської ради". Разом з ним зал засідання покинули решта народовців²³. Головою товариства було обрано Теофіла Павликова. Так "Руська рада" опинилася в руках русофілів. Газета "Слово" розцінила згадані події як поразку Ю. Лаврівського і його прихильників – осіб, які прагнули розвивати ідеї, що йшли наперекір "общерусскому движению"²⁴.

Кероване русофілами єдине українське політичне товариство "Руська рада" досить швидко виявилось нездатним діяти за законами нового часу, його політика оберталася навколо напівмістичних концепцій "русского міра", "ісконних ворогів" і "ворожих стихій". Результатом цього стало катастрофічне зменшення чисельності українського сеймового та парламентського представництва. На сеймових виборах 1876 р. "Руська рада" зуміла вибороти лише 14 мандатів (для порівняння: у 1870 р. – 32), на парламентських 1879 р. – 3 (у 1873 р. – 15). Інстинкт самозбереження підштовхував русофілів до зближення з народовцями. До народовців, своєю чергою, теж поступово приходило усвідомлення, що шлях до великої політики лежить через компроміси зі старорусинами. Успішний вступ народовців у політичну боротьбу як виразників національних інтересів без згоди (хоча б формальної) "Руської ради" був малореальним, бо йшов би в розріз із менталітетом тогочасного українського галицького суспільства. "Руська рада", незважаючи на стан кризи і скомпрометованості, в уяві переважної більшості останнього залишалася єдиним офіційним репрезентантом національних інтересів²⁵.

²¹ Там само. С. 405–406; Слово. Львов, 1870. Ч. 42. 30 мая (11 июня).

²² Слово. 1870. Ч. 42. 30 мая (11 июня).

²³ *Студинський К.* Галичина... С. 413 (лист В. Навроцького до М. Бучинського, 12 вересня 1870 р.); Слово. 1870. Ч. 68. 29 августа (10 сентября); Русько-польські взаємини в Галичині // *Правда.* Львів, 1872. Ч. 5. 15 (27) серпня. С. 239–240.

²⁴ Слово. 1870. Ч. 68. 29 августа (10 сентября). В руслі формування чітких організаційних структур русофільського руху слід розглядати також створення в 1874 р. в Коломиї (з 1876 р. – у Львові) культурно-просвітянського "Товариства імені М. Качковського" ("Общество имени М. Качковского") (*Сухий О.* "Товариство імені М. Качковського" у Львові (70–90-ті роки ХІХ ст.) // Львів: місто – суспільство – культура. Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. Львів, 1999. Т. 3. С. 352–355), задуманого як противага до тоді вже існуючого народовського товариства "Просвіта".

²⁵ Прикметно, що в одній із заяв про прийняття в члени "Руської ради" від 23 листопада 1879 р., яка надійшла на ім'я голови товариства від Василя Небиловця, Юрія Патрія з Перегинська та Гната Рожанського з Липовиці, зазначалося: "Зі союму й думи державної виперли нас вражі ляхи, длятого стараймося, щоби пол[ітичне] общ[ество] Рус[ька; -ская] рада соединило в собі всіх інтелігентних русинів – і твердих, і м'яких, – бо тут розходиться тепер у нас бути або не бути, в котором то разі всі дрібні непрактичні роз'єднуючі нас літературні й прочі справи меншої ваги утихнути повинні" (ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 78, арк. 1). В листі групи мешканців Турківського повіту (1881 р.) "Руська рада" трактувалась як "єдина заступниця руских людей в Галичині" (Там само. Спр. 83, арк. 35).

Злам 70–80-х років пройшов під знаком пошуків русофілами та народовцями взаємоприйнятних форм співпраці. Останні потребували опори в середовищі духовенства, старорусини – припливу молодих сил. Однак спроба народовців у листопаді 1879 р. масово вступити до "Руської ради" (ідея "оживлення" товариства) і в такий спосіб змінити її політику виявилася невдалою²⁶. Стало очевидним, що в такій формі спільна робота зі старорусинами є неможливою. Позаяк всі сфери галицького політичного життя були пронизані проблемою українсько-польських стосунків, то найвідповіднішим видавався тоді народовсько-старорусинський союз на ґрунті протистояння колонізаційним тенденціям. Такий союз був би зрозумілим для суспільства та вигідним для обох сторін. Народовці таким чином отримували місце на політичній сцені, русофіли ж його зберігали.

У 1882 р. українсько-польські стосунки в Галичині вкрай загострилися. Судовий процес над "москвофілами" (процес Ольги Грабар) викликав величезне роздратування з обох боків, давши безпосередній поштовх до угодних переговорів між народовцями і русофілами. Переговори тривали з березня до листопада 1882 р. Народовську групу очолював Володимир Барвінський, від "Руської ради" виступали її голова Яків Шведицький (Шведицький) і його заступник Іван Добрянський. Інтереси митрополита представляв Михайло Малиновський. Переговори проходили під гаслом вироблення *modus vivendi* між двома "сторонництвами русинів", що мав покласти край "сліпій вражді" й об'єднати сили для проведення національних акцій. Передбачалося, що такі акції (до них віднесено: вибори до парламенту, сейму, повітових рад, "всенародні" мітинги-віча, депутації до намісництва тощо) будуть готуватись і проводитись спільним комітетом, складеним навпіл із представників двох сторонництв. У своїх діях спільний комітет мав спиратися на організаційно-фінансовий і "моральний" авторитет "Руської ради". Міжпартійні суперечності повинні були вирішуватись шляхом взаємних поступок, що з часом мало б призвести до ще більшого зближення²⁷. Протягом 80-х років укладена угода регулювала відносини між народовцями та старорусинами. Проте вона не припинила полеміку, а зафіксувала тільки відносну рівновагу між обома силами національного руху.

Поступове зміцнення народовців і послаблення русофілів відразу ж позначилося на українській крайовій політиці. Безупинно втрачаючи під проводом "Руської ради" на цьому полі ґрунт під ногами, у 1883 р. українці зазнали найбільшої поразки на сеймових виборах (тільки 9 обраних послів). Вірні собі русофіли запропонували "абстиненцію", тобто вихід зі сейму. Народовці, вперше здобувши більшість у сеймовому представництві (5 послів), не допустили цього. Полемізуючи з представниками "старої партії", Юліан Романчук наполягав не закликати послів "до зложення мандатів, але до неустрашимої оборони руського народу", підкреслював, що навіть нечисленну українську репрезентацію слід трактувати як повноправне

²⁶ Сучасна літопись // Правда. 1879. Вип. VII. С. 467–468; [Барвінський В.] По зборак "Руської Ради" // Правда. 1879. Вип. XI. С. 724–742; Олесницький Е. Сторінки... Ч. 1. С. 151–152.

²⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 87, арк. 1–2, 3, 9, 18–22, 27; Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), від. рукописів, ф. 11 (Барвінські), спр. 5790, арк. 1–5 (лист Я. Шведицького до В. Барвінського, 7 (19) жовтня 1882 р.).

представництво всіх галицьких українців, стверджував, що можна вдало використати свободу посольського слова²⁸. Українські сеймові послы – народовці і русофіли – створили спільний клуб, головою якого було обрано Ю. Романчука. Їхні рішучі та солідарні виступи привернули увагу української громадськості, підтримка якої найбільш повно виявлялася під час масових народних віч. Українське питання перетворилося в об'єкт поважних сеймових дискусій, які засвідчили, що польська сторона поступово усвідомлює його вагу²⁹. Здобуток каденції 1883–1889 рр. (відкриття українських паралельних класів у Перемишльській гімназії) сприймався як символ політичного та психологічного перелому, що вказував на майбутні тенденції.

У 80-х роках ХІХ ст. народовці "йшли очевидно в гору"³⁰, перебираючи провід національного руху та засвоюючи менторський тон щодо "старої партії" (видання газети "Діло" на протипагу "Слову" було лише одним із перших подібних кроків). Однак "тактично підносились сумніви, чи відразу вдарити на старорусинів без розбору як русофілів і народних зрадників, чи злегка і зручно братись до діла, щоб з противного табору приєднати якнайбільше "заблудлих". Ця друга, "розважніша" думка перемогла³¹. Вона спиралася на засаду, що український рух у Галичині заслабкий, а натиск поляків надто загрозливий, аби дозволити собі міжпартійну ворожнечу. Блокуючись з русофілами, народовці перейняли з їхнього арсеналу позицію відпорності щодо поляків³². Своєю чергою, польським політикам народовсько-старорусинське єднання дозволяло побіжно трактувати український рух як "москвофільський". В ім'я міжпартійної солідарності стало недоцільним наголошувати на національній програмі – головному джерелі розкоджень. Широке трактування українського питання з урахуванням Наддніпряни відкладено на невизначене майбутнє. Натомість українське галицьке суспільство на кінець 80-х років звикло до міжпартійної солідарності, консолідація почала розглядатись як близький до сакрального ідеал, а страх перед її розривом був майже панічним³³.

Основним змістом глибинних процесів, які переживало галицьке українство на зламі 80–90-х років, було витіснення русофільства та постановка національно свідомою частиною українського руху питання про "зміну системи" українсько-польсько-австрійських відносин. Особлива вага тут належала двом моментам: 1) еволюції греко-католицької церкви до національної програми та, у зв'язку з

²⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 382 (Юліан Романчук), оп. 1, спр. 60, арк. 1–1 зв.

²⁹ Прикладом може слугувати дискусія 1886 р. над внеском Ю. Романчука про необхідність збільшення в Галичині числа українських початкових і середніх шкіл (Stenograficzne Sprawozdania Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem (далі – SSSK). 1885/1886. [Lwów, 1886]. S. 364–417, 421–456).

³⁰ Олесницький Е. Сторінки... Ч. 1. С. 221.

³¹ Левіцький К. Історія політичної думки галицьких українців (1848–1914): На підставі споминів і документів. Львів, 1926. Ч. 1. С. 178.

³² Не дамося! // Батьківщина. Львів, 1882. Ч. 12. 16 (4) червня.

³³ "Нам русинам, – писала "Батьківщина", – если що коли удалося, то тільки сякою-такою солідарністю" [З Новим Роком 1887! // Батьківщина. 1887 (1886). Ч. 1. 7 січня (26 грудня)]. Тому, сказано дещо пізніше в тому самому органі, "ми повинні довести до того, щоби всі а всі русини, що живуть в нашім краю, узнали себе рідними братами, синами одної неньки, щоби всі межі собою щиро як брата ся любили" [В Новім Році // Батьківщина. 1883. Ч. 5. 2 лютого (21 січня)].

чим, розпад її союзу з русофілами (першою відкритою ознакою цього стала позиція "митрополичих" кандидатів на парламентських виборах 1885 р.); 2) активізації народовців та переломові на їхню користь у системі народовсько-старорусинського союзу. Наприкінці 80-х років спілка з русофілами перетворилась у головне гальмо для розвитку народовського руху, що вже пройшов етап становлення. Збереження народовсько-старорусинської консолідації пояснювалося радше суб'єктивними причинами (небажанням розривати особисті приятні взаємини, деморалізувати відновлення партійної боротьби провінцію, де політичний поділ був менш помітним), аніж потребами часу. З іншого боку, різкий розрив народовсько-старорусинської спілки вимагав негайного і відчутного покращення позицій українців у краю, загрожуючи, в противному разі, дискредитувати його ініціаторів (народовців). Аби запобігти цьому, народовці змушені були йти на союз із польськими урядовими колами, однак перша спроба, здійснена на сеймових виборах 1889 р.³⁴, показала, яким складним і болісним буде рух у цьому напрямі.

Вибори 1889 р. видимо зміцнили народовсько-старорусинський союз, внаслідок чого знову створено єдиний сеймовий клуб. Ї хоча чисельність послів від обох руських партій була приблизно рівною, при уконституюванні клубу народовці здобули чергову перемогу: його головою став Ю. Романчук, а лідер старорусинів Микола Антоневиц був змушений задовольнитися посадою заступника³⁵. Невдовзі активна діяльність висунула український сеймовий клуб на провідні ролі в суспільному житті. Це дозволяло йому ініціювати повне примирення українських партій. Обговорюючи наприкінці сесії 1889 р. причини "сумного стану русинів", члени сеймового клубу відзначили як першорядні внутрішній розбрат і "недостачу одної ясної, а всіх русинів обов'язуючої програми політичної"³⁶.

Для обговорення проблеми міжпартійних взаємин український сеймовий клуб скликав на 25 березня 1890 р. довірочну нараду представників обох угруповань³⁷. Ю. Романчук представив цим зборам проект програми спільних дій, за яким обидві "партії" мали відмовитися від "роз'єднуючих спорів". Підтверджувалося спільне проведення загальнонародних акцій, передбачалося згортання пресової полеміки. За кожною "партією" застерігалось право засновувати власні наукові, літературні та просвітні товариства, що підкреслювало існування розбіжностей лише в культурній сфері. Натомість політичні угруповання залишалися особними лише у Львові, а на провінції мали об'єднатись у єдині організації. Врешті підсумовувалося: "старатися треба, щоби супротивності партійні лагодити, щоби все і всюди вишукувати те, що лучить, а лишати на боці те, що ділить"³⁸. Нарада схвалила запропонований проект та призначила провести остаточне примирення на розширеному з'їзді, що мав відбутись у травні 1890 р.³⁹

³⁴ Докладно див.: Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. Львів, 1996. С. 45–77.

³⁵ Діло. Львів, 1889. Ч. 221. 2 (14) жовтня; Червоная Русь. Львов, 1889. № 213. 6 (18) октябрю.

³⁶ Діло. 1890. Ч. 59. 14 (26) березня.

³⁷ ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 98, арк. 1.

³⁸ Там само. Ф. 382, оп. 1, спр. 60, арк. 36–36 зв.

³⁹ Перегляд часописей // Діло. 1890. Ч. 63. 19 (31) березня.

Тим часом призупинений виборами 1889 р. угодний процес між українськими народовцями та польськими й австрійськими правлячими колами почав набирати нових обертів. До негайного порозуміння з народовцями галицьких поляків штовхала загальна ситуація в Австро-Угорщині (розпад блоку "залізне кільце" в австрійському парламенті, чесько-німецька угода 1890 р. тощо). Народовці ж за ціну розриву з русофілами сподівалися домогтися трактування українців як рівнорядного чинника, отримати значні здобутки в галузі освіти і культури. Восени 1890 р. чутки про переговори народовців з урядом помітно погіршили відносини між ними і старорусинами, тим більше, що призначений на травень з'їзд міжпартійного примирення так і не відбувся. Врешті на довірочних зборах "Народної ради" 1 листопада 1890 р. було вирішено "відлучитись від елементів, котрі трудяться на шкоду інтересів державних Австрії"⁴⁰. "Дати фірму" кількарічним угодним проектам довелося Ю. Романчукові. Піти на це йому було нелегко, позаяк усю свою попередню діяльність він підпорядковував ідеї міжпартійної згоди⁴¹. Зважившись виступити з програмною декларацією, Ю. Романчук намагався надати їй максимально компромісного характеру та уникнути виразно антимосквофільського спрямування, сподіваючись, що старорусини не насміляться відкрито опротестувати вміло сконструйовану промову⁴².

Окремий етап у розвитку русофільського руху в Галичині складають **1890–1900 рр.** – період інтенсивної "суспільної ферментації"⁴³, диференціації та перегрупування сил, політичної структуризації суспільства на підставі нових груп інтересів. Аби знайти своє місце у майбутньому світі, українському рухові належало якнайшвидше звільнити поглинуті дискусіями "хто ми?" зусилля для позитивної праці. Однак дотеперішнім угрупованням це було не під силу. "Вони мушили перейти цікавий процес внутрішнього розщеплення й нової творчої синтези, щоб дозріти"⁴⁴. У цьому вирі пристрастей русофіли почували себе найменш комфортно. Вони змушені були полемізувати на всі боки, не маючи при тому чіткого розуміння що діється і до чого слід прагнути.

"Зворот" у політиці народовців було заманіфестовано в сеймовому виступі Ю. Романчука 13 (25) листопада 1890 р. Протиставивши "москвофілам" іншу "частину русинів", вірну програмі 1848 р., Ю. Романчук наголосив, що політичними засадами цієї групи є самостійність своєї "народності" й мови та австрійський лоялізм. Водночас він підкреслив необхідність зміни "неприятної русинам системи"⁴⁵.

⁴⁰ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 17 (Мелітон Бучинський), спр. 283, арк. 20; Вахнянин Н. Матеріали до політики русинів від часу так званої "нової ери" // Руслан. Львів, 1908. Ч. 175. 2 (15) серпня.

⁴¹ ЦДДА України у Львові, ф. 818, оп. 1, спр. 1, арк. 1–1 зв.; Олесницький Е. Сторінки... Ч. 1. С. 237; Антонецький Н. Галицько-русская политика. Львов, 1891. С. 19–20.

⁴² Те, що Ю. Романчук вагався до останньої хвили, підтверджує факт, що за кілька днів до свого виступу в сеймі він представив членам клубу черговий проект примирення партій з вимогою поділу Галичини (Переписка Михайла Драгоманова з Теофілем Окуневським (1883, 1885–1891, 1893–1895). Львів, 1905. С. 150).

⁴³ Feldman W. Stronnicstwa i programy polityczne w Galicyi (1846–1906). Kraków, 1907. Т. 2. S. 207.

⁴⁴ Шлемкевич М. Галичанство. Нью-Йорк; Торонто, 1956. С. 41.

⁴⁵ SSSK. 1890. [Lwów, 1890]. S. 946–953.

"Настрій межі нами, – згадував Теофіл Окуневський, – по тім заявленню Романчука, а опісля Січинського, був фатальний. Зразу заявили Король і Кулачковський, що безумовно виступають з клубу. Романчук ходив як строений, впевнював, що він не хотів другої партії ображати"⁴⁶. На серії осібних засідань русофіли звинуватили Ю. Романчука в порушенні клубного регламенту, який передбачав надпартійність і попереднє обговорення політичних промов у клубі⁴⁷. М. Антоневич вирішив відповісти народовцям на сеймовому засіданні 15 (27) листопада. Він заявив, що Ю. Романчук діяв без уповноваження клубу, а його "програма" позбавлена сенсу, бо старорусини теж вірні Австрії. Його виступ переривався вигуками з місця: "А окремішність?!" Розгублений М. Антоневич почав виправдовуватися: "Чи ж я говорив, що хочу великої Росії? Таж кожний знає, що я ся тутки родив. Если одрубність наука совершенно узнасть, то і я тому перечити не буду. У програмі краєвій не говорю ані о цілій Малій Русі, ані о Україні, тільки о Галицькій Русі"⁴⁸. У цей момент старорусини так і не зважилися на відкритий розрив. Однак було очевидним, що 13 (25) листопада 1890 р. шляхи українських "партій" розійшлися.

"Нова ера" (українсько-австрійсько-польське порозуміння 1890 р.)⁴⁹ кинула галицьке українство у коловорот суперечок, які, крім політичних, обертались і навколо моральних категорій, зробила звичним зіткнення протилежних думок, у ході якого змінювалося (політизувалось і "дорослішало") саме суспільство. Швидко виявилось, що надії українців здобути рівноправність не ґрунтувалися на політичних реаліях. Польські політики й надалі розглядали кожний здобуток українського руху як екстраординарну подію. Це посилювало тенденції до розриву угоди та повернення до попереднього стану. Опорою опозиції "новій ері" стала галицька провінція, представники якої не бажали вносити у повсякденне життя міжпартійну ворожнечу⁵⁰. Однак їхні заклики до згоди не виходили за межі декларацій. Час змінився і для консолідації суспільства належало шукати нові основи.

Скликане на 21 січня (2 лютого) 1892 р. з ініціативи виділу "Руської ради" віче у Львові, що мало стати показовою акцією протесту, не вийшло за рамки властивих "старій партії" округлих фраз. Доповідачі доводили, що національна

⁴⁶ Переписка Михайла Драгоманова з Теофілом Окуневським... С. 150.

⁴⁷ Послідні події в галицькій соймі і в руській клубі // Діло. 1891. Ч. 17. 20 січня (2 лютого).

⁴⁸ SSSK. 1890. S. 1051, 1061. "В Соймі, – розповідав згодом Ю. Романчук, – виступив відтак з річию пос. Антоневич. Він мав (після ухвали сторонництва твердих в клубі руськім) сказати, що на все годиться, а лиш не узнає окремішність національну руського народу. Антоневич зробив інакше, а своєю річию не вдоволив навіть своїх сторонників" (ЦДІА України у Львові, ф. 818, оп. 1, спр. 10, арк. 8).

⁴⁹ Докладно див.: Чорновол І. П. Польсько-українська угода 1890–1894 рр.: генеза, перебіг подій, наслідки. Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. Львів, 1995; Аркуша О. Олександр Барвінський (до 150-річчя від дня народження). Львів, 1997.

⁵⁰ "Всі воліли б, щоб "нової ери" не було, – стверджував "Народ". – Многі кажуть, що провінція жила би собі в згоді [...] і ліпшу вела би політику, як центр, як львівські русини" (Що чувати на провінції? // Народ. Львів, 1891. Ч. 8. 15 квітня. – Підпис: Ом. Хв. Р-ч). Див. також програму консолідації, розроблену українськими політиками в Турці (ЦДІА України у Львові, ф. 382, оп. 1, спр. 1, арк. 5–5 зв.).

окремішність не може бути основою програми, бо вона "лише дразнить", і що це питання повинні розв'язувати вчені, зокрема, історики. Звинувачення у москвофільстві одноставно заперечувалися, натомість наголошувалося на "старій, історичній" традиції. У резолюції було висловлено жаль з приводу "віроломства" народовців, які нерозважливими діями в сеймі викликали "роздорь на галицкой Русі", та вказано на потребу відновити міжпартійну солідарність на підставі програм Головної Руської Ради 1848 р. (?!), "Руської ради" 1871 р. та резолюцій народних віч 1880 і 1883 років, спрямованих на досягнення рівноправності "русской народности въ Галичинѣ"⁵¹.

Повернення більшості народовців до опозиції в 1892 р., здавалось би, мало полегшити порозуміння з русофілами. Але відновити гармонію на засаді відмови від порушення спірних питань не вдавалося. Народовці могли погодитися на примирення лише за умови прийняття русофілами тези про національну окремішність українського народу: поступка тут на тлі провалу "нової ери" означала би для них повну дискредитацію, навіть у власних очах. Ситуація ускладнювалась антифонетичною кампанією "Руської ради", яка в 1892–1893 рр. була одним із головних напрямів діяльності цього товариства⁵². М. Антоневич присвячував поборюванню фонетики багатогодинні промови в сеймі, що вносило додаткову напругу в міжпартійні взаємини. Декілька спільних засідань українських сеймових послів на початку 1892 р. минули в безплідних дебатах. Врешті 26 вересня 1892 р. через принципові розбіжності обидві сторони погодилися розпустити клуб. Народовський сеймовий клуб уконституювався вже наступного дня⁵³, а старорусини організаційно оформились у сеймі навесні 1893 р. Вони заснували "независимий руський посольський клуб" (17 членів, голова – Лонгин Рожанковський). Провідною було визнано тезу, що "русский посолъ въ Галичинѣ не долженъ смотрѣти ни на Москву, ни на Кієвъ, или на Краковъ, ни на Римъ или Цареградъ, но заступати и защищати интересы галицко-русского населенія"⁵⁴. У той момент розмежування народовців з русофілами видавалося остаточним, і центр українських політичних дискусій перемістився з проблеми національної окремішності на вибір тактики: продовження новоерівського курсу чи повний розрив із ним.

Втім, невдовзі став реальністю глибокий розкол і між самими народовцями. За цих обставин тенденції до об'єднання "незалежних" (опозиційних до уряду і польської правлячої верхівки) народовців і старорусинів знову посилювалися⁵⁵.

⁵¹ Всенародное вѣче во Львовѣ // Галицкая Русь. Львов, 1892. № 17. 22 января (3 февраля); № 18. 23 января (4 февраля); № 19. 24 января (5 февраля); № 19–20 (Второе изд.). 25 января (6 февраля); Резолюции... // Галицкая Русь. Львов, 1892. № 17. 22 января (3 февраля).

⁵² ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 124, арк. 4–6; спр. 114, арк. 1 та ін.

⁵³ Руський клуб сеймовий // Діло. 1892. Ч. 207. 15 (27) вересня.

⁵⁴ Справи соймові // Діло. 1893. Ч. 86. 20 квітня (2 травня); Передъ открытіємъ сойма // Галичанин. 1893. Ч. 78. 11 (23) апреля.

⁵⁵ Ю. Романчук розпочав закулісну роботу, щоб протиставити "новоерівській" позиції українського парламентського клубу опозиційну політику сеймової репрезентації, в ідеалі – об'єднаної. Протягом сеймової сесії в січні–лютому 1894 р. йшли інтенсивні переговори між народовцями і русофілами про утворення єдиного клубу, платформою якого мало стати визнання програми 1848 р. Л. Рожанковський та Михайло Король погоджувалися,

14 березня 1894 р. українська преса опублікувала підписаний сеймовими послами (Ю. Романчук, К. Телішевський, М. Король, Л. Рожанковський, Т. Окуневський) заклик зібратися на міжпартійний з'їзд⁵⁶. Участь у нараді 19 березня взяли 110 осіб – приблизно третина запрошених, які представляли народовців, русофілів і радикалів. Вступну доповідь виголосив Ю. Романчук. Зазначивши, що з княжих часів усобиці були найбільшим лихом українського народу, він запропонував "Проект спільної основи задля сконсолідування русинів у Галичині". У ньому передбачалося: 1) визнання національної програми Головної Руської Ради 1848 р. із поясненням: "хочемо, щоби наш нарід розвивався яко самостійний нарід слов'янський, остаючись при вірі й обряді своїх батьків, вірний австрійській державі і цісареві"; 2) боротьба за втілення на практиці конституційних прав; 3) консолідація "всіх руських сил" на народній основі для спільної органічної праці та енергійної оборони; 4) прагнення до повної автономії народу, усунення будь-якого стороннього впливу на його внутрішні справи; 5) союз із елементами прихильними українцям чи загалом простолюду, опозиція до уряду аж до повної зміни системи. Попри надто загальний характер, ці тези спричинили велику дискусію, в основі якої лежало прагнення частини старорусинів замінити формулювання 1-го пункту на менш чітке. З'їзд, на який покладалося стільки надій, наближався до драматичного фіналу. Прикре враження було дещо згладжене рішенням обрати комісію для стилізації першого пункту у складі п'яти ініціаторів і п'яти делегатів з'їзду – так званий "децимвірат"⁵⁷. Учасники зборів розійшлися пізно вночі, не прийнявши жодної серйозної ухвали. "Gazeta Narodowa" слушно підкреслювала, що такий поворот є "для русинів гіршим, ніж якби з'їзд цілком не відбувся"⁵⁸.

"Децимвірат", зі складу якого виділено тісніший комітет (Ю. Романчук, Д. Кулачковський, І. Франко), приступив до розробки ширшої програми консолідації та узгодження 1-го пункту. Проект належав І. Франкові. Він передбачав спільну підтримку українськими політичними силами культурних і економічних інституцій, полагодження внутрішніх суперечок без чужого втручання. Планувалося створити постійний орган "консолідації" – комітет, який шукав би порозуміння з усіх Денис Кулачковський категорично протестував, М. Антоневич "ні визнавав, ні не визнавав". Л. Рожанковський узалежнив рішення від більшості голосів у своєму клубі. "Тут, – згадував Т. Окуневський, – Кулачковський вхопив глупого Барабаша (Олексій Барабаш – сеймовий посол, тяжів до русофілів. – О. А., М. М.), казав йому не явитися, зв'язав його словом, що він не приступить – все в послідній хвилі розбилося" (Переписка Михайла Драгоманова з Теофілем Окуневським... С. 232).

⁵⁶ Діло. 1894. Ч. 49. 2 (14) березня. Про підготовку до з'їзду див. листи Євгена Гузара до Олександра Барвінського (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 1041, арк. 30–34).

⁵⁷ З'їзд мужів довір'я // Діло. 1894. Ч. 54. 8 (20) березня; З'їзд москвофільсько-радикально-народовських мужів довіря // Правда. Львів, 1894. Т. XX. Вип. LXI. Березень. С. 215–217; ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 79, арк. 6, 8. Русофіли пропонували викласти 1-ий пункт у редакції: "Стоїмо на основі національній і хочемо дальше на ній розвиватися, яко політично самостоятельний в Австрії народ, остаючись при св. вірі й обряді своїх батьків, вірні австрійській державі і цісарю" (ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 79, арк. 5, 7).

⁵⁸ Zjazd ruskich mężów zaufania // Gazeta Narodowa. Lwów, 1894. № 65. 21 marca; Najnowszy zwrot w kwestyi ruskiej // Gazeta Narodowa. 1894. № 67. 23 marca.

важливих питань, запобігав партійним чварам, впливав на політику партій та в разі потреби скликав представницькі збори. До його складу мали увійти п'ять сеймових послів – ініціаторів примирення, п'ять делегатів з'їзду та по одному представникові від трьох політичних сил. Остаточо стилізовано й перший пункт консолідаційної програми: "Стоїмо на ґрунті малоруської національності й хочемо даліше на нїм розвиватися свобідно, яко рівноправний в Австрії народ, остаючись при своїй вірі та обрядї, вірними своїй державі та цїсареві"⁵⁹. Для прийняття програми на 14 травня 1894 р. було призначено з'їзд представників трьох партій⁶⁰. Проте далі комісії справа не просунулася. В усіх стороництвах організаторів примирення звинуватили в готовності пожертвувати засадничими принципами⁶¹. Провал намірів консолідувати українські партії посилав гірке почуття зневіри в успіх наступних починань. Констатуючи це, "Дїло" підсумовувало: "Сумніваємося, чи скоро знайдеться хто-небудь, хто зважиться на друге видання мартової проби"⁶².

Новою нагодою випробувати життєздатність консолідаційної ідеї стали сеймові вибори 1895 р. Русофіли запропонували наступну модель співпраці: у повіті, де впливи "Руської ради" є переважаючі, народівці мали б солідарно підтримати її кандидата, і навпаки. При цьому вони стверджували, що здобуття більшості в майбутньому сеймовому представництві не є для них принциповим: "Главное, чтобы тѣ послы "держались купы" въ соймѣ и импонували такою солидарностью во всѣхъ нашихъ жизненныхъ вопросахъ, якъ то было въ началѣ славно начавшейся, а печально окончившейся послѣдней сеймовой каденціи"⁶³. Переговори між народовцями і русофілами про спільну виборчу акцію звелися до застарілого діалогу навколо питання національної окремішності, були недовгими та безрезультатними⁶⁴. Такий перебіг подій змусив лідерів "старої партії" прийняти рішення про самостійне ведення виборчої кампанії⁶⁵. Створений у лютому 1895 р. "Рускій всенародный выборный комитетъ" декларував, що його програма "проистекаетъ изъ живого источника духа народа, его потребъ и положенія, а

⁵⁹ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. Чернівці, 1911. Т. VIII. С. 73–77; Драгоманов М. Стилізація незгоди // Народ. Львів, 1894. Ч. 6. 15 березня. С. 95–96.

⁶⁰ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. Т. VIII. С. 59.

⁶¹ Достатньо згадати хоча б різкий лист на ім'я Ю. Романчука від провідників українського руху Наддніпрянщини, де "заходи про солідарність з москвофільською партією" трактувались як "річ абсолютно шкідлива", особливо в часи, коли російський уряд "рішучо виступив новими нелюдськими репресіями проти прояв української ідеї" (ЦДДА України у Львові, ф. 382, оп. 1, спр. 2, арк. 1–2). Старорусини, своєю чергою, розпочали кампанію в пресі, переконуючи, що звістки про "капітуляцію или отступление отъ принциповъ, составляющихъ основу національного и политичного вѣроисповѣданія старорусской партіи", безпідставні [Консолідація рускихъ партій // Галичанин. 1894. Ч. 66. 22 марта (3 апреля)].

⁶² Огляд за рік 1894-ий // Дїло. 1895. Ч. 4. 5 (17) січня.

⁶³ На канунѣ выборовъ (Голось изъ-надъ Прута) // Галичанин. 1895. Ч. 176. 8 (20) августа.

⁶⁴ Говори до горы... // Галичанин. 1895. Ч. 13. 17 (29) января.

⁶⁵ "Галичанин" згодом визнавав, що оскільки народовський передвиборчий комітет "возникъ безъ участія представителей русской партіи, то послѣдняя уже силой своего существования была принуждена образовать отдѣльный комитетъ" (Духъ крамолы // Галичанин. 1895. Ч. 133. 16 (28) июня).

сосредоточається для насъ въ принципѣ полной автономіи народностей на полѣ языка, школьныхъ дѣлъ и администраціи”⁶⁶. На думку русофілів, відсутність у цій програмі ”літературного й етнографічного питань” (головний акцент робився на проблемі політичної автономії, тобто йшлося про поділ Галичини на українську та польську провінції з ліквідацією куріальної системи виборів і запровадженням загального голосування) робило її придатною платформою для консолідації⁶⁷. Однак невдовзі їм довелося визнати, що у відповідь на всі заклики до згоди ”народовській менеры молчали якъ заклятіи”, а їх орган (газета ”Діло”) ”просто выругалъ наши наилучшіи интенціи”⁶⁸.

Сеймові (”баденівські”) вибори 1895 р. відбулися в атмосфері неймовірних виборчих зловживань⁶⁹. У їх результаті народовці, радикали й русофіли фактично втратили реальні важелі впливу на політику. Мізерне число українських сеймових мандатів зосередилося в руках ”реалістів” – прихильників новоерівського курсу (Олександр Барвінський та ін.). ”Незалежні” українські угруповання були змушені визнати, що провал на виборах значною мірою став результатом роз’єднання сил і взаємного поборювання. Депутація до цесаря у грудні 1895 р. з протестом проти виборчих зловживань започаткувала новий період народовсько-русофільської консолідації, яка проіснувала до утворення Української національно-демократичної партії (УНДП).

Протягом 1896 р. позиції ”незалежних” народовців і русофілів поступово зближувалися, взаємні ж претензії затихали. ”Діло” знову вказувало на розбиття сил як ”головне нещастя для Австрійської Руси” й розвивало теорію про можливість згоди зі ”старими”, якби не їхнє ”постійне баламучення москвофільською фракцією”⁷⁰. Об’єднавчі тенденції посилювалися з організаційним оформленням у Львові в жовтні 1896 р. течії ”реалістів” – створенням Католицького русько-народного союзу (КРНС). З’їзд духовенства, скликаний митрополитом Сильвестром Сембратовичем в грудні цього ж року у Львові для підтримки КРНС, ухвалив рішення, протилежне очікуваному. На ньому було започатковано народовсько-русофільський блок для підготовки до парламентських виборів 1897 р.⁷¹ ”Галичанин” задоволено констатував, що ”соглашеніе двохъ головныхъ русскихъ партій в краю” матиме ”благотворительніи послѣдствія для всего русскаго населенія Галичины”⁷².

Парламентські вибори 1897 р. відбулися за аналогічним до попередніх сеймових сценарієм і призвели до подібних результатів⁷³. Цілком позбавлені впливів на

⁶⁶ Къ русскому народу [Львов, 27 февраля (11 марта) 1895 г.] // Галичанин. 1895. Ч. 52. 5 (17) марта.

⁶⁷ Галицко-русская идея // Галичанин. 1895. Ч. 154. 13 (25) июля.

⁶⁸ На канунѣ выборовъ (Голосъ изъ-надъ Прута) // Галичанин. 1895. Ч. 176. 8 (20) августа.

⁶⁹ Докладніше див.: Аркуша О. Галицький сейм... С. 78–135.

⁷⁰ З Новим роком // Діло. 1896. Ч. 4. 5 (17) січня.

⁷¹ З’їзд руського духовенства // Діло. 1896. Ч. 269. 29 листопада (11 грудня); ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 11, спр. 2720, арк. 19–20.

⁷² Галицкая Русь въ 1896 году // Галичанин. 1897. Ч. 1. 1 (13) января.

⁷³ Докладніше див.: Аркуша О., Мудрий М. Парламентські вибори в Галичині 1897 року // Український альманах. Варшава, 1997. С. 113–115.

сеймову та парламентську діяльність русофіли зайняли щодо неї негативне становище й обмежувалися надалі періодичними закликами до безоглядної опозиції, на які, щоправда, ніхто не зважав.

Наступний 1898 рік був для галичан ювілейним: відзначалося 50-ліття скасування панщини і "відродження Галицької Русі". Ювілейні урочистості організовувалися народовцями й русофілами спільно, однак супроводжувалися значними тертями і навіть голосними скандалами. Відновлення народовсько-русофільської єдності як противаги "новоєрівській" традиції мало штучний характер і не відповідало об'єктивним інтересам українського руху, гальмуючи процеси його структуризації та модернізації. Чимраз більше русофіли залишалися єдиною силою, зацікавленою у збереженні союзу, в якому інстинктивно шукали спосіб зупинити стрімке падіння своїх впливів. Усунуті від консультацій народовців із націонал-радикалами, русофіли вже напередодні утворення УНДП робили хаотичні спроби зупинити процес, цілком їм не підвладний⁷⁴.

Свого часу старорусинство відіграло свою "відпорну" роль, дещо стримавши колонізаційні процеси. На кінець ХІХ ст. старе русофільство – як ідейно, так і організаційно, – вичерпало себе, зберігши "тільки негативні моменти", на яких "не могла вирости здорова політична сила"⁷⁵. Трансформації 90-х років у галицькій політиці зруйнували головну підставу старорусинства – замкнений ієрархізований спосіб існування. Нові покоління, обернуті до ХХ ст., вже не розуміли пізньосередньовічного барокового мислення. Новий світ вимагав адекватних відповідей на питання про націю та державу, але до цього старорусинство виявилось аж ніяк не готовим.

Наступний період, 1900–1914 рр., в історії галицького русофільства пройшов під знаком суперництва двох угруповань – власне русофільського (старорусинського) з відверто проросійським, а також гострої конфронтації з народовцями, які фактично оголосили "москвофілам", за словами видавців газети "Галичанин", "борьбу на жизнь и на смерть до полного истребления"⁷⁶.

Явищем рубіжного характеру, яке започаткувало цей етап, було утворення в 1900 р. Русско-народной партії (Русской народной партії; РНП). Не можна сказати, що русофіли були готові до цього кроку. І надалі вони намагалися трактувати згадану "партію" як всенародний рух, вкладаючи у звичний для нас сьогодні термін "партія" негативний зміст*. Безпосереднім поштовхом до організаційного оформлення РНП стало утворення УНДП, насамперед – об'єднання в останній народовців з радикалами⁷⁷. 22 грудня 1899 р. (3 січня 1900 р.) виділ "Руської

⁷⁴ Слово на розумь // Галичанин. 1899. Ч. 265. 25 ноября (7 декабря).

⁷⁵ Шлемкевич М. Галичанство. С. 37.

⁷⁶ Повторение 1890-го года // Галичанин. 1908. Ч. 234. 15 (28) октября.

* Партійна структуризація суспільства, на думку русофілів, значно послаблювала його здатність протистояти полякам.

⁷⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 124, арк. 12; Отзывъ... // Галичанин. 1899 (1900). Ч. 287. 23 декабря (4 января). "Сами украинофилы же содѣйствовали развитію русско-народной партіи вотъ якъ: Чѣмъ больше они начали отдаляться отъ галицко-русского простонародія, одни идучи на службу польскому "колу", другиі международному социализму, тѣмъ больше русско-народная партія была обязана вскрѣпляти тѣ племенныи, историческіи и духовныи узы, якіи вяжуть русское население Галичины съ русскимъ

ради" звернувся до населення з відозвою, в якій було викладено програму РНП⁷⁸. Установчий з'їзд партії, який надав відозві силу програмного документа, відбувся за ініціативою "Руської ради" у Львові 26 січня (7 лютого) 1900 р. "Руську раду" визнано представником інтересів партії назовні. Керівним органом партії став "Народный совет", до якого увійшли представники від "Руської ради", редактори русофільських видань – газет "Галичанин", і "Русское слово", а також спеціально обрані делегати від установчого з'їзду. У підсумку до "Народного совета" увійшло 8 осіб, які і склали керівне ядро партії, а саме: Б. Дідицький, Л. Павенцький, І. Давидович, В. Давидяк, В. Дудикевич, К. Черлюнчакевич, О. Марков, О. Мончаловський⁷⁹. Мислилося, що діяльність "Руської ради" і РНП (в особі "Народного совета") відбуватиметься паралельно⁸⁰. Таким чином, новостворена політична структура була чимсь проміжним між політичним товариством ХІХ ст. і сучасною партією. Визнання русофілами, що вони створили політичну партію на зразок УНДП, підірвало би одну з основ їхньої концепції про відображення всенародних, а не вузько групових настроїв. Аби не ставити своїх прихильників перед чітким вибором, організатори РНП ніколи не створили виразних і розгалужених організаційних структур у центрі й на місцях. РНП, як і "Руська рада", включала людей з дуже різними поглядами, яких об'єднувало хіба лише несприйняття "новаторських" ініціатив народовців. Коли ж виникла потреба (під тиском спричинених часом обставин) зробити вибір між українською (малоруською) і російською національними концепціями, то це спричинило серйозну кризу в русофільському середовищі й зумовило його розкол.

Попри стрімке наростання на початку ХХ ст. суперечностей між народовцями й русофілами, русофіли, відчуваючи хиткість ґрунту під ногами, всіляко уникали відкрито зізнатися в гостроті проблеми. Споглядаючи невідрадний для себе стан, вони воліли якщо про це не думати, то принаймні мовчати. Проблема вилилася на поверхню на початку 1908 р. у ході підготовки до чергових сеймових виборів. "Надо сознаться, что мы всегда относились къ этому вопросу какъ-то боязненно..., – писав "Галичанин". – Для насъ "украинцы" представляли всегда русскую партію, мы считали себя связанными съ ними какимъ-то пожизненнымъ брачнымъ союзом, который не можетъ быть расторгненъ иначе, какъ развѣ по смерти одной стороны. Хотя мы инстинктивно сознавали и видѣли, что непосредственнымъ послѣдствиемъ этого несчастнаго мезалианса будетъ преждевременная смерть не нашего союзника, а наша, что нашъ мнимый супругъ алчно ожидаетъ скорѣйшаго нашего исхода въ вѣчный упокой..."⁸¹ Русофіли змушені були визнати, що прихильники українства становлять для них значно більшу загрозу, ніж поляки. Констатувалося, що

міромъ, дабы то население сохранить такимъ, якимъ оно есть, т. е. русскимъ и спасти его отъ "работы вражій" на услугах польской политики и международного социализма", – писав "Галичанин" (Наивные политики // Галичанин. 1900. Ч. 29. 6 (18) февраля).

⁷⁸ Отзывъ [Отъ выдѣла политическаго Общества "Русская Рада" во Львовѣ; Львов, 22 декабря 1899 г. (3 января 1900 г.)] // Галичанин. 1899 (1900). Ч. 287. 23 декабря (4 января).

⁷⁹ Заявленіе // Галичанин. 1900. Ч. 25. 1 (13) февраля.

⁸⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 124, арк. 12.

⁸¹ На чистую воду // Галичанин. 1908. Ч. 8. 10 (23) января.

перехід осіб з русофільського до українського табору став переважаючим⁸². Разом із тим публікації "Галичанина" засвідчували неоднозначне розуміння в русофільському таборі поняття "руськості" ("русскости"). Визнавалося, що в цьому плані панує в суспільстві "полная туманность". Русофільська преса продовжувала заперечувати тотожність понять "руській" і "москаль" (росіянин)⁸³. Публічне визнання того, що прихильники української ідеї здобули досить міцні позиції в суспільстві і їх не вдасться знову повернути в панруське русло, викликало, як видно, сплеск емоцій у русофільському середовищі. В національному плані воно змусило русофілів, так би мовити, зміряти себе мірками українських націонал-демократів, а не навпаки, як то було раніше. Наступним кроком було усвідомлення необхідності визначитися між українством і російськістю. Прикривати цю дилему панруською ідеєю надалі ставало неможливим. Це, своєю чергою, зумовило помітні зміни в організації русофільської течії.

Події не змусили себе довго чекати. Виступаючи в Галицькому сеймі 11 (24) жовтня 1908 р. під час бюджетних дебатов, Михайло Король твердо заявив, що почуває себе малорусином, а не росіянином. Визнавши лише культурну єдність всеруського простору, питання про повну осібність малоруського народу промовець пропонував залишити суду історії. Залізна логіка історичного процесу, перед якою безсилні люди, за словами М. Короля, змусить сам народ сказати, ким він є і ким хоче бути⁸⁴. Скандалом розпочався з'їзд "мужів довір'я" РНП, який відбувся у Львові 20 січня (2 лютого) 1909 р. Протестуючи проти присутності на з'їзді запрошених на власну руку Володимиром Дудикевичем і Дмитром Марковим осіб, зал засідань за прикладом Василя Давидяка і Антонія Колпачкевича покинула більшість парламентських і сеймових послів русофільської орієнтації – М. Король, М. Глібовицький, І. Трач, Й. Ганчаковський, В. Курилович. "Народний совет" перейшов до рук проросійськи налаштованих "молодих" ("реформаторів"), де ключову роль відігравали В. Дудикевич і Д. Марков⁸⁵. Прихильники всеруської концепції ("старі") не з'явилися наступного дня на загальні збори членів "Руської ради". Головою товариства було обрано того ж таки В. Дудикевича⁸⁶. Таким чином на початку 1909 р. завершилося формування двох русофільських курсів: традиційного на чолі з М. Королем, представники якого дотримувалися концепції всеруськості; залишаючи історії відповідь на питання про національну осібність українського народу, та нового на чолі з В. Дудикевичем і Д. Марковим, який відзначався свідомою орієнтацією на православну Росію та повним запереченням українству його прав на національний розвиток. "Старі" зберегли за собою газету

⁸² Кто опаснее? // Галичанин. 1908. Ч. 4. 5 (18) января; На чистую воду // Галичанин. 1908. Ч. 8. 10 (23) января.

⁸³ На чистую воду // Галичанин. 1908. Ч. 8. 10 (23) января.

⁸⁴ Рѣчь д-ра М. П. Короля... // Галичанин. 1908. Ч. 236. 17 (30) октября.

⁸⁵ Новое ли течение // Галичанин. 1909. № 17. 22 января (4 февраля); Съезд мужей довр'я // Галичанин. 1909. № 17. 22 января (4 февраля); Заявление // Галичанин. 1909. № 17. 22 января (4 февраля); Заявление на "заявление" // Галичанин. 1909. № 18. 23 января (5 февраля).

⁸⁶ Собрание членовъ "Русской Рады" // Галичанин. 1909. № 18. 23 января (5 февраля); Изъ "Русской Рады" [в рубриці "Новинки"] // Галичанин. 1909. № 19. 24 января (6 февраля).

"Галичанин", тижневик "Русское слово". "Молоді" започаткували видання підкреслено проросійської газети "Прикарпатская Русь" та тижневика "Голос народа"⁸⁷.

Попри бравурні заяви "молодих" русофілів, важко було приховати – навіть для ока стороннього спостерігача – серйозні організаційні проблеми, з якими зіткнулась як РНП, так і "Руська рада". Доволі скупи в цьому плані повідомлення "Галичанина", але і вони подають невідрадний організаційний стан русофільського табору. Критичний погляд на ситуацію свідчив, що здобутки русофілів не такі вже й великі, як про це говорилося. Один з учасників з'їзду "мужів довір'я" РНП студент З. Мохнацький констатував, що протягом останнього півстоліття через недбалість головним чином духовенства майже нічого не зроблено для піднесення інтелектуального та матеріального становища народу⁸⁸. На зборах "Руської ради" чимало йшлося про суперечності, які існують між світською інтелігенцією та духовенством, між інтелігенцією загалом і селянством⁸⁹. Русофільські інституції не лише не розвивалися на провінції, але навпаки – їхні центральні (львівські) осередки дедалі більше нагадували фортеці, які опинилися у важкому оточенні. "Мы находимся въ крѣпости, – стверджував член "Руської ради" священник Іван Мащак, – на которую со всѣхъ сторонъ сыпятся пули"⁹⁰. Розкол на старо- та новокурсників теж не приніс бажаної визначеності. Заклики взятися за інтенсивну позитивну працю так і залишилися гаслами, вони не знаходили відповідного ґрунту серед русофілів, які змушені були левову частку зусиль витратити на збереження бодай видимої цілісності. Після розколу 1908–1909 рр. ряди русофілів почали швидко маліти. Показовим у цьому плані можна вважати вчинок якогось Андрія Стеця з Павлокоми, який прислав до виділу "Руської ради" свою членську картку із написом на звороті (дата: 27 грудня 1910 р.): "Прошу перестати вважати мене членом свого Товариства, позаяк я до Вашої партії не належу й ніколи не належав. Моєю ідеєю [є] самостійність українського народу, а не єдність із русским"⁹¹.

Характеризуючи становище, в якому опинилися прихильники русофільської течії в Галичині на 1909 р., В. Дудикевич писав, що настало "тяжелое время, время упадка народной дисциплины и полного застоя общенародной деятельности, время крайней расшатаности отношений и небывалого разстройства". Вихід з цієї ситуації В. Дудикевич вбачав у відновленні організаційної дисципліни, консолідації наявних сил "подъ русскимъ народнымъ знаменем" для налагодження в цьому напрямі свідомої, цілеспрямованої діяльності⁹². На критичне становище, зокрема,

⁸⁷ Про обставини заснування щоденної газети "Прикарпатская Русь" і тижневика "Голос народа" див.: Прикарпатская Русь. Львів, 1909. № 1. 16 (29) септєбря; № 2. 17 (30) септєбря; Обращєніє [Львів, 19 вересня (2 жовтєня) 1909 р.] // Прикарпатская Русь. 1909. № 4. 19 септєбря (2 октєбря).

⁸⁸ Съѣзд мужей довѣрія // Галичанин. 1909. № 17. 22 янвєря (4 фєврєля).

⁸⁹ Собраніє членовъ "Русской Рады" // Галичанин. 1909. № 18. 23 янвєря (5 фєврєля).

⁹⁰ Там само.

⁹¹ ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 118, арк. 1 зв.

⁹² Там само. Ф. 182 (Товариство імені М. Качковського), оп. 1, спр. 177, арк. 4 (лист-запрошеннє на збори Филипіві Свистуну за підписом В. Дудикевича, 22 лютого (7 березня) 1909 р.). Див. також: ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 119 (лист-зверненнє "Народного совета" РНП (за підписом В. Дудикевича) до редакцій газет "Галичанин" і "Русское слово", 18 лютого (3 березня) 1909 р.).

Общество „Русская Рада“ во Львовѣ.

Ч. 12
№ 6.

ЧЛЕНСКАЯ КАРТА.

Сила удостоверяется, что

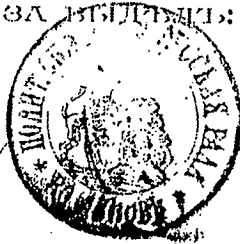
гг. *Господинъ Стець Андрей*
изъ Тавиокаши ад Доновъ

принятъ въ члены политическаго Общества „Русская Рада“ во Львовѣ.

Львовъ, дни 190... г.

ЗА ВЪДѢТЕЛЬ:

Президентъ:
Кудасевич

Секретарь:
Греховъ

Квасюна Товариство „Русская Рада“
у Львовѣ!

Противу ієрархичности урядового стану
членомъ своего Товариства, позане
м до Вашей партіи не принадлежу, нѣко
ли не признаю. своего ідея смисловити
сидеть украинскаго народа а не зден-
ство з русскими

З товариством
*Квасюна *Андрій Стець**
у Львовѣ 27/12 1910 г.

Заява члена "Руської ради" Андрія Стеця про вихід із товариства,
27 грудня 1910 р.

на організаційний розлад та "хаос" щодо ключових понять національного розвитку, вказувала, звертаючись до читачів, і редакція новозаснованої газети "Прикарпатская Русь" (редактор – Іван Гринецький)⁹³. Очевидно для того, аби підкреслити пріоритетність зусиль нового керівництва РНП по налагодженню насамперед організаційного порядку й дисципліни в середовищі галицьких "руських", газета "Прикарпатская Русь" згодом доповнила свою назву підзаголовком "Органъ Русской Народной Организаци въ Галичинѣ". Однак, як свідчить навіть побіжний перегляд згаданої газети за 1909–1914 роки, цей задум В. Дудикевичу, Д. Маркову та їхнім прихильникам до кінця реалізувати не вдалося. Новокурсники просто "втопилися" у полеміці з українськими партіями та "старорусинами", так і не спромігшись створити життєздатну організацію. На сеймових виборах 1913 р. вони здобули заледве один мандат (Д. Марков).

Русофільський світогляд: цілісна система чи розрізнені фрагменти?

Дослідження світоглядних основ русофільства, здається, ніколи не зможе вповні задовольнити істориків. Кожна розвідка в цій ділянці приносить дуже короткочасну інтелектуальну насолоду. Вдаємося до такої аналогії зумисне, аби підкреслити надзвичайну хиткість, мінливість русофільства як досліджуваної матерії. Зрештою, русофільство (особливо його світоглядний аспект) належить до тем, вивчаючи які сучасний український історик навіть мимоволі буде при тому відповідати на питання, що стоять перед нинішнім, перед його поколінням.

Як же русофіли мислили собі закони суспільно-історичного розвитку? Будуючи тактику і стратегію національного поступу, вони відштовхувалися від тези, що ключовою умовою розвитку суспільного життя, "первымъ условиемъ жизни, движения и силы" є "рознородность явлений и многосложность вселенной"⁹⁴. Струнка, характерна для середньовіччя, концепція світоустрою, увінчана Богом, відійшла у минуле. Але усвідомлення неоднозначності явищ Вселенної, яке демонстрували русофіли, було лише півшляхом до створення знайомої нинішнім поколінням впорядкованої картини нового світу. Старорусини створили гранично чітке, біполярне розуміння діалектики розвитку. Газета "Зоря галицька" писала: "Такъ възраставъ оусихаючи, крѣпивъ ся болѣзнуючи, животѣвъ голодуючи, оживавъ оупадаючи и молодѣвъ старіючи ся святорускій народный пень"⁹⁵. Така інтерпретація ходу історичного розвитку мала двоякий результат: з одного боку, вона формувала уявлення про тяглість історичної традиції, а з іншого – утверджувала двовимірний чорно-білий (а за ним – і конфронтаційний) погляд на світ. Перше, наприклад, виявилось у впертих намаганнях русофілів поєднати стосовно руського населення Галичини мовно-етнічний націотворчий принцип із територіальним (історичним) принципом. "Галицко-русскій свѣтъ" уявлявся занадто тісним, аби міг належно (як того вимагає час) розвиватися. Тому, стверджувалося, він повинен твердо стати на

⁹³ Отъ редакциі // Прикарпатская Русь. 1909. № 1. 16 (29) сентября.

⁹⁴ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168 (Осип Марков), спр. 195, арк. 2 (рукопис статті Осипа Маркова (?) "Литературный язык и правописание", б/д).

⁹⁵ Молодая Русь // Зоря Галицька. Львів, 1850. Ч. 88. 22 жовтня (2 листопада).

грунті всеруської культурно-історичної традиції⁹⁶. Двовимірний же погляд на світ русофіли демонстрували кожного разу, коли протиставляли слов'янські народи романським, пророкуючи слов'янам у близькому майбутньому незаперечну першість⁹⁷.

Пунктом історичного відліку, а разом із тим – предметом гордості, виступала для русофілів Київська Русь. На думку Осипа Маркова, єдина слов'янська мова могла існувати лише тоді, коли слов'яни заселяли відносно невелику територію. Результатом же територіального поширення слов'янського етносу стало формування "русского языка", який набув завершених рис в часи Київської Русі і склав основу єдиної "русской національности". Консолідуючий чинник, який привів до згладження мовно-територіальних відмінностей, О. Марков вбачав у створенні в Давньоруській державі єдиних політичних та релігійних інституцій⁹⁸. Світогляд галицьких русофілів був не національним у сучасному розумінні, а перехідним до нього – історично-територіально-підданським, із намаганням – спираючись на аргументи давнього минулого – відмежуватися від поляків. Русофіли наголошували, зокрема, на насильницькому, а не правовому характерові зв'язку галицьких земель із Польщею в часи Речі Посполитої⁹⁹.

Характерно, що загальна схема такого "русифільського" бачення історичного процесу була усталена вже в період революції 1848–1849 рр. Свідченням цього є, наприклад, надрукований у "Зорі галицькій" вірш "Голос із Галича", автор якого (підписався – А. Галиченко) емоційно розповідав про перетікання руської історії: Київська Русь → Галицько-Волинська держава → польське панування → відродження ("воскресіння") Галицької Русі в австрійський період. Водночас він шукав (і знаходив) відповідь на питання, частиною якої національної спільноти є галицькі русини:

Чій же то Кієвъ съ гробами святыми?

Чіє Подбля, Вольнь, Оукраина?

Чижъ Москвитяне не намъ побратими?

Все Русь святая, всё русска родина!¹⁰⁰

З цього фрагменту видно, що терміном "русский" окреслено не власне Росію (Московію), а всеруський простір, до якого зараховано й українські землі. Від такого трактування русофіли, як побачимо далі, не відступили і в другій половині ХІХ ст. Тому, якщо послідовно йти за аргументами традиційної української історіографії, то згуртованих навколо Головної Руської Ради українських діячів теж слід би було назвати "москвофілами". Тим паче, що самі русофіли від цього не відмовлялися. За словами О. Мончаловського, "въ 1848 году никто и не

⁹⁶ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 190, арк. 7 зв. [рукопис статті Григорія Третяка "Слово правды обомъ партіямъ русскимъ jako проект ихъ соглашения", б/д (ймовірно початок 1880-х років)]; Отзъвъ... // Галичанин. 1899 (1900). Ч. 287. 23 декабра (4 января).

⁹⁷ Див., наприклад: Вперед на подвигъ доблестный // Галичанин. 1902. Ч. 1. 1 (14) января.

⁹⁸ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 195, арк. 4.

⁹⁹ Там само. Спр. 300, арк. 21 зв. (лист А. Добрянського до О. Маркова, 6 червня 1895 р.).

¹⁰⁰ Зоря галицька. 1849. Ч. 51. 15 (27) червня; Ч. 53. 22 червня (4 липня). Курсив наш. – О. А., М. М.

помышляль о такой самостоятельности малорусского народа, какую исповѣдуютъ нынѣшніе украинофилы". На його думку, самостійність "малорусского народа" зовсім не виключає його приналежність до "бѣлорусской и великорусской вѣтвямъ русскаго народа"¹⁰¹.

Терміни "русскій" (з двома сс) і "русин", "рускій" (з одним с) відображали тогочасні уявлення про два рівні, відповідно – вищий, державницький і нижчий, локальний, позадержавний, – будови національного організму. Так, для означення народу як національно-політичної спільноти чи його представницьких органів використовувався термін "русскій" ("права русского народа", "гражданин австрійській русской народности", "Русская рада"), а для означення народу як населення – термін "русины" ("русины Галиціи"). Це розрізнення дуже добре помітне в тому, як була озаглавлена програма "Руської ради" – "Програма политического общества Русиновъ "Русская Рада" во Львовѣ" (лютий 1871 р.)¹⁰². До кінця XIX ст. термін "русины" зник зі шпальт русофільських видань, що свідчить, на нашу думку, не стільки про ототожнення русофілами українців з росіянами, скільки про поглиблення національної свідомості, зняття бар'єрів між народною масою і національними цінностями.

Світоглядно-політичним маніфестом "москвофілів" прийнято вважати статтю "Поглядъ въ будущность" (автор – імовірно Іван Наумович), надруковану в газеті "Слово" у 1866 р.¹⁰³ Дослідники здебільшого цитують з неї два фрагменти – "Русь Галицка, Угорска, Кіевска, Московска, Тобольска и пр. подъ взглядомъ етнографическимъ, историческимъ, лексикальнымъ, литературнымъ, обрядовымъ есть одна и таяже самая Русь", "Мы не Рутены зъ 1848 року, мы настоящі Русскій", – з яких роблять висновок про повне ототожнення українців з росіянами¹⁰⁴. Нерідко в літературі можна зустріти й дослівний "переклад" вислову "настоящі русскій" на сучасну українську мову – "справжні росіяни". Одне й друге є яскравим прикладом некритичного перенесення сучасних національних реалій в умови Галичини півторастолітньої давності. Автор статті "Поглядъ въ будущность" зовсім не протиставляв, як то може здатися тепер, українців і росіян. Надто що в його свідомості такого поділу просто не існувало. Межу між галицькими "рутенами" і "русским міром" він проводив по східному кордону Австрії, стверджуючи, що "границею нашею народною ни Збручъ, но дальше Днѣпра". Цьому авторові йшлося про те, аби включити галицьких "рутенів" у ширший всеруський, а не російський у сучасному розумінні, національний простір, подолати домінуючу тоді серед руської інтелігенції Галичини, насамперед серед греко-католицького духовенства, концепцію окремишнього розвитку галицько-руського народу¹⁰⁵. Це не було свідоме

¹⁰¹ Мончаловскій О. А. литературное и политическое украинофильство. С. 52–53.

¹⁰² ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 24, арк. 20–21.

¹⁰³ Див.: Поглядъ в будущность // Слово. 1866. Ч. 59. 27 июля (8 августа). – Підпис:

Одинъ именемъ многихъ.

¹⁰⁴ Вульгаризоване трактування суті цієї статті див., наприклад, у польського дослідника Чеслава Партача (переїняте, мусимо сказати задля об'єктивності, з української літератури). За словами дослідника, згадана стаття начебто стверджувала, що "нема українців-русинів, є тільки один російський народ від Карпат до Камчатки" (*Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. Toruń, 1996. S. 30*).

¹⁰⁵ Ще в 1870 р. митрополит Йосиф Сембратович звертався до народовців і русофілів

заперечення національних прав українців. Цитована вище стаття являла собою, з одного боку, усвідомлення неспроможності галицького українства протистояти в тогочасних умовах польським впливам (можливість ототожнювати себе з численним "руським" народом та його державою знімала комплекс етнічної та соціальної неповноцінності), а з іншого – своєрідного експансіонізму, притаманного початкової фазі розвитку сучасної національної ідеї. Щоправда, в умовах тогочасної Галичини ідея всерусизму зневірювала у власних силах, відкривала шлях власне російським впливам.

Русофіли створили завершену (звичайно, відповідно до широти світогляду певного покоління) концепцію національної приналежності галицьких русинів. Утім це була чисто теоретична схема, яка мала небагато спільного з практикою. На зламі ХІХ–ХХ ст. її умоглядна конструкція прийшла в гостру суперечність з реаліями суспільного життя, змушуючи найбільш ревних своїх прихильників шукати нове наповнення для старих, але незмінних постулатів. Стрижень русофільської ідеології складала теза про національну й культурну єдність "всього русского народа" та його тисячолітню історичну традицію¹⁰⁶. Процес модерного націотворення русофіли намагалися будувати відповідно до західної (не етнічної, а історично-державницької) моделі, не мислячи повнокровне національне життя без бодай світоглядного зв'язку із тим чи іншим державним ядром. Тому поняття "народ" вони ототожнювали з державним організмом¹⁰⁷ – причому не планованим у майбутньому, а реально існуючим. Співзвучність етнонімів, релігійна спорідненість, без видимих розривів історична нитка, необхідність протистояти колонізаційним намірам тощо визначили, що цією державою стала Російська імперія. Разом із тим русофіли визнавали в рамках "всього русского народа" регіональну окремішність "малорусского племени", причислюючи до нього і галицьких русинів. Так, викладаючи національні принципи РНП, правління (виділ) "Руської ради" підкреслювало: "Принимаючи во внимание принадлежность русского населения въ Галичинѣ къ малорусскому племени русского народа, а также мѣстныя условия, русско-народная партія признаетъ природную необходимость и цѣлесообразность просвѣщати русское население въ Галичинѣ на его собственномъ, галицко-русскомъ нарѣчїи, не отказуячись

з пропозицією об'єднатися саме навколо цієї концепції [ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 18, арк. 1–4 (лист-меморіал Й. Сембратовича до голови "Руської ради" Т. Павликова, 28 грудня 1870 р.)]. Прикметно, що верхівка греко-католицької церкви ("святоюрці") остаточно перейшла на русофільські позиції лише в середині 70-х років.

¹⁰⁶ Отзывъ... // Галичанин. 1899 (1900). Ч. 287. 23 декабря (4 января). "Мы твердо убѣждены, – стверджував Яків Головацький, – что на всемъ пространствѣ нынѣшней Россїи, со включенїемъ и стародавнихъ ея областей, галицкой, перемышльской, холмской и люблинской, живеть одинъ, единокровный русскїй народъ, говорящїй однимъ русскимъ языкомъ – провинциализмы тут не должны приниматься въ расчетъ – они есть у нѣмцевъ и у французовъ), исповѣдующїй одну веру" (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 36 (Яків Головацький), спр. 704, арк. 2 зв. (фрагмент чернетки статті "Слова правды въ вопросѣ Малороссїйскомъ", [1863 р.(?)])). Найбільш повний виклад національно-історичної концепції русофілів див.: *Мончаловскій О. А.* Святая Русь. Львов, 1903. 110 с.

¹⁰⁷ "Русская рада", наприклад, трактувалась як "предст[а]вительница одной части великого русского народа, Галицкой Руси, лишенной политической самостоятельности" [ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 124 (звіт правління (виділу) "Руської ради" за 1892–1900 рр.)].

однако отъ помощи, якую для русскаго народа въ Австрiи можетъ дати и дѣйствительно даетъ общерусскiй языкъ и общерусская литература, представляющiи национальное и культурное выраженiе всего русскаго народа”¹⁰⁸.

Не вдається заперечити, що в особі галицьких русофілів український рух ХІХ – початку ХХ ст. отримав специфічний варіант “малоросійського” патріотизму. “Знакомство съ русскою литературною рѣчью и русскою литературою не помѣшаеетъ намъ, малороссамъ, любить нашъ народъ и нашу родину, напротивъ, доставитъ намъ богатую духовную пищу и поддержитъ насъ культурною силою въ борьбѣ за права нашего народа, за его существованiе и развитiе”, – наголошував О. Мончаловський¹⁰⁹. Засвоєння “общерусскихъ народныхъ идеаловъ”, на думку русофілів, мало перебувати в гармонійному зв’язку зі збереженням “мѣстнаго облика”. Так, “идеаломъ малорусчины” Б. Бiдицький вважав “бесѣдованiе на чисто русскомъ языкѣ съ малорусскимъ словопроишоженiемъ”¹¹⁰.

Якщо поставити собі за мету дати найзагальніше означення світогляду старорусинів-русофілів, то найвідповіднішим був би, очевидно, термін “традиціоналістський світогляд”¹¹¹. “Мы есьмо и признаемъя быти русинами, – наголошував Т. Павликів у 1892 р., – такъ зовимой старою, исторической партiи – чѣмъ гордимся и що себѣ въ честь вмѣняемъ – бо въ той то старою партiи шукати вѣдь и найти всю старую славную преданность къ св. церкви и нашему святому восточному обряду, старьи обычаи и нравы, старьи погляды и стремленiя, впрочемъ и старый разумъ и науку, а къ тому еще, у самыхъ инициаторовъ, уже и старшiй вѣкъ и опытъ”¹¹².

Два стовпи складали основу й надавали цілісності русофільському світоглядові: церква і мова. “Славяно-русская Церковь” упродовж віків була, на думку старорусинів, берегинею “русской народности” в Галичині, забезпечувала не лише синтез слов’янського і руського елементів, але й консолідувала всеруський простір¹¹³.

¹⁰⁸ Отзывъ... // Галичанин. 1899 (1900). Ч. 287. 23 декабря (4 января).

¹⁰⁹ Мончаловский О. А. Литературное и политическое украинофильство. С. 189.

¹¹⁰ [Бiдицький Б.] Своежитъевыи записки Богдана А. Дѣдицкого. Львов, 1908. Ч. II: Взглядъ на школьное образование галицкой Руси въ XIX ст. С. 98.

¹¹¹ Розмірковуючи про вплив творчості Т. Шевченка на молоде покоління, О. Марков головну небезпеку вбачав у поширенні анархічних тенденцій, зневаги до усталених суспільних порядків. Себе і всіх, хто противився інспірованим творчістю Т. Шевченка ідеям, він зараховував до “консервативного направлення людей” (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 10, арк. 1–2 [чернетка статті “Культ Шевченка”, б/д (ймовірно 80-ті роки ХІХ ст.)]; “Досвѣдъ и исторiя научили насъ стояти на старыхъ а крѣпкихъ позицiяхъ, и мы съ гордостiю можемъ собѣ жити своею питомою русскою правдою”, – вказувалось у звіті центрального віділу Товариства імені М. Качковського за 1902/1903 рік [ЦДДА України у Львові, ф. 182, оп. 1, спр. 67, арк. 2 (звіт датовано 9 (22) вересня 1903 р.; підписи: Б. Дiдицький, Ф. Свистун, І. Пелех)].

¹¹² Всенародное вѣче во Львовѣ // Галицкая Русь. 1892. № 17. 22 января (3 февраля).

¹¹³ “Извѣстно всѣмъ и вся, – писав один із чільних представників русофільської течії Григорій Третяк, – что нашу народность переховала въ нѣдрахъ своихъ единственно наша русская Церковь, не будь нашей Славяно-русской Церкви, а о русской народности въ Галичинѣ не былобы и вспомину” [ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 190 (рукопис статті Г. Третяка “Слово правды...”). Визначаючи мету виховання молоді, один із дописувачів газети “Червоная Русь” з Чернівців вказував на нагальну потребу мати в

Галицьких русофілів анітрохи не бентежила приналежність до греко-католицької, а не православної церкви. Головним для них був обряд. Більше того, О. Марков бідкався, що сповідувана поляками політика латинізації відлякує православних від ідеї об'єднання з "римською церквою" за умови збереження своїх обрядів¹¹⁴. Традиціоналістський світогляд зумовлював ревний захист русофілами етимологічного правопису. Їм здавалося, що відмова від нього і перехід на фонетику зламає історичну традицію, буде невиправданим відреченням від історично-культурних надбань. "Мы neodречемся нашего классического языка съ его правописею, бо онъ есть дороге сокровище и достояніе отецъ нашихъ, основою нашего народного бытія. Наша звязъ съ нимъ есть жива, рѣдна, непрерывная, проникающая всю нашу исторію, всю нашу религіюную жизнь зарѣвно якъ и народну", – наголошував священник Антін Гойдан¹¹⁵. Він закликав розвивати свою рідну народну мову на основі "классического, старо-русского, церковно-славянського языка съ его правописею, бо онъ есть намъ святымъ, достояніемъ отецъ нашихъ"¹¹⁶. Як свідчить протокол загальних зборів Товариства імені М. Качковського у Стрию від 27 серпня (8 вересня) 1892 р., один із його членів – Дмитро Третяк із Заболотців, йдучи в руслі пануючого на зборах настрою, подавав фонетику як "розривъ съ минушостью, традицією и церковью", вказував на шкідливість її "для церкви и духовной съ нею связи"¹¹⁷. Цитування в цьому напрямі, здається, можна продовжувати до безконечності. Шпальти русофільських видань, архівні майбутньому "не только мужей просвѣщенныхъ, но також перенятыхъ любовію до вѣры отцевъ и церкви нашей, котра спасла нашъ народъ отъ погибели и всегда еще есть забороломъ противъ всякого вынародовленія" [Там само. Спр. 78, арк. 1 (лист до редактора газети "Червоная Русь" від невстановленого кореспондента, 15 (27) квітня 1889 р.); "Русь именно споконвѣка крѣпла вѣрою, крестомъ и молитвами", – зазначалось у звіті виділу Товариства імені М. Качковського за 1902/1903 рік (ЦДІА України у Львові, ф. 182, оп. 1, спр. 67, арк. 1 зв.)].

¹¹⁴ Там само. Спр. 11, арк. 2.

¹¹⁵ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 156, арк. 9 ("Отчетъ о исторической подставѣ употребленія на Руси двохъ языковъ а одной правописи", виголошений 15 (27) березня 1899 р. на загальних зборах філії Товариства імені М. Качковського в Калуші).

¹¹⁶ Там само. Арк. 10. Позиція А. Гойдана – приклад однієї з останніх спроб втримати вкупі (бодай світоглядно) дві симпатії – до малої Батьківщини, про яку нагадувала народна мова, і до багатого на звитягу всеруського історичного пласту, символом якого виступав етимологічний правопис. Такі спроби робилися від другої половини 70-х років. Вони були започатковані на хвилі пошуку шляхів погодження двох політичних угруповань – народовського і русофільського, і збереження в такий спосіб єдності національного табору. Так, з проєктом подолання партійних розбіжностей і об'єднання національних сил виступив у 1879 р греко-католицький капелан Йосиф Кобилянський. Серед іншого він ставив проблему: "чи маемъ нашъ малорускій языкъ jako литературный образовати, чи великорускій приймати?" На його думку, політичні обставини, а також те, що русини є окремішнім народом, вимагають прийняти як літературну малоруську, а не російську мову, однак зберігши при тому історичний (етимологічний) правопис [ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 78, арк. 12 ("Пропамятникъ, назначенный для свѣтлого собранія "Рады руской" на дню 15 (27) листопада 1879 во Львовѣ"; підпис: Йосиф Кобилянський; поштовий штампель: 25 жовтня (6 листопада) 1879 р.)].

¹¹⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 182, оп. 1, спр. 12, арк. 2 зв.

рукописні матеріали містять чимало свідчень, в яких не лише священики, але й нерідко селяни виказують симпатії до етимології, називаючи її "батьківським заповітом", "народною святинею", "дорогоцінним набутком", "найкращим добром" тощо¹¹⁸. Показово, що етимологічний правопис не був чисто русофільським сентиментом. Прихильність до нього характеризує старорусинство взагалі. Вже видавці "Зорі галицької" оскаржували прихильників фонетики за радикалізм, за намагання відгородитися від ширшого слов'янського простору, наголошуючи, що "такимъ новимъ правописаньемъ перервали бы нитку, котра насъ изъ старымъ бытомъ народнымъ вяже"¹¹⁹.

Правописні дискусії сягнули апогею в 1892 р., після того як в рамках українсько-австрійсько-польського порозуміння ("нова ера") народовці (Товариство імені Шевченка, Руське педагогічне товариство) порушили перед австрійським Міністерством освіти та віросповідань, а також перед галицькою Крайовою шкільною радою питання про перехід усіх українських шкіл Галичини на фонетичну орфографію. У підсумку в 1893 р. в галицьких школах запроваджено єдині фонетичні правила орфографії¹²⁰. Це рішення своїм вістрям було спрямоване проти "москвофілів". Русофіли сприйняли нововведення як зазіхання на фундаментальні основи свого існування. У звіті про діяльність правління (виділу) "Руської ради" за 1892–1900 рр. відзначалося, що "фонетичная затѣя" 1892 р. мала на меті "внести въ нашу среду роздорѣ, отчуждити народныи масы отъ церкви, которая столько вѣковъ была нашею крѣпостью и за гранитными стѣнами которой успѣли мы сберечи наши народныи святости, обрядъ и языкъ, наконецъ отрубити червонорусскую вѣтвь отъ ея ствола – великого русского народа – и приговорити ю тѣмъ самымъ к гибели"¹²¹. За ініціативою "Руської ради" була розгорнута широка антифонетична кампанія. Галичиною розсилалися звернення до населення із закликом своїми підписами висловити протест проти запровадження фонетики в школах¹²². Протестаційна акція виявилася небезуспішною. Це, здається, стало певною несподіванкою і для самих русофілів. Секретар правління (виділу) "Руської ради" Лев Павенцький стверджував, що тільки в 1893 р. антифонетичну кампанію підтримало більше 72 тис. мешканців Галичини¹²³. Не вдаючись до аналізу кількісних показників, на підставі відомих нам архівних матеріалів можемо зробити висновок про досить міцні симпатії галичан до етимології. Для багатьох із них захист

¹¹⁸ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 78, арк. 2 зв.; ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 114, арк. 34, 51, 52, 80, 85, 93 та ін.

¹¹⁹ Зоря галицька. 1850. Ч. 17. 15 (27) лютого.

¹²⁰ Докладніше див.: *Середа О.* Введення фонетичного правопису в західноукраїнському шкільництві у 1893 р. (З історії боротьби українофільської і русофільської течій в Галичині) // Національна культура і етнічне самоусвідомлення. Тези наукової конференції РАУ (квітень 1991 р.). Київ, 1991. С. 152–154.

¹²¹ ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 124, арк. 4.

¹²² Обіжники, памфлети, листи та інші матеріали з відомостями про боротьбу між прихильниками та противниками фонетичного правопису в 1892 р. див.: ЦДДА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 114, арк. 1–112.

¹²³ Там само. Спр. 124, арк. 6. Усього "Руській раді" вдалося зібрати і направити до Міністерства освіти та віросповідань 500 листів-протестів проти запровадження фонетичного правопису (*Середа О.* Введення фонетичного правопису... С. 153).

етимологічного правопису ототожнювався із захистом церковного обряду. А це ще раз підтверджує тезу про те, що основу русофільства слід насамперед шукати в специфічному традиціоналістському світогляді пересічного галицького русина ХІХ ст.

В основі русофільської орієнтації старорусинів лежали, крім іншого, їхні претензії на аристократизм, ученість. Вони спиралися на досягнення, головним чином, етнографії. Полемізуючи з Ксенофонтом Климковичем – видавцем народовського журналу "Мета" – Я. Головацький не без обурення писав: "Неужели онъ такъ думаетъ, что мы просвѣщенные малороссы невѣжественнѣ его въ знаніи нашей русской исторіи, этнографіи, такъ превосходно у нас теперѣ разработанных, чтобы могъ помрачить нашъ умъ и наше національное сознание единства русской народности въ Россіи"¹²⁴. Аристократичні претензії старорусинів зумовлювали створення ними таких конструкцій національного розвитку, які орієнтувалися на німецькі чи французькі зразки. Західна модель національного розвитку, яку брали за взірець старорусини, спиралася на "історичний" (державницький, династичний) принцип¹²⁵.

У спеціальній літературі точаться дискусії про причини і характер розколу в русофільському таборі, який відбувся в 1909 р. Не вдаючись до аналізу історіографії, викладемо загальні контури свого бачення проблеми. На нашу думку, головною причиною, яка до краю загострила в 1907–1909 рр. полеміку всередині русофільського табору і в підсумку зумовила формування групи новокурсників, було стрімке зростання потужності й політичної агресивності національно-демократичної течії. Старе аморфне консервативне старорусинство ні ідеологічно, ні організаційно не могло конкурувати з національними демократами. Епоха націоналізму, в яку вступали й галицькі українці, стала для русофілів своєрідною революцією суспільної думки, породивши кількарічну ідейну кризу. "Стоимъ предъ роковымъ вопросомъ: быть или не быть, – писала "Прикарпатская Русь". – Эта мысль какъ кошмаръ давитъ насъ уже долгое время, особенно же съ поры прекращенія преступной "консолідаціи" съ украинофилами. До тѣхъ поръ добродушныя "староруссы" (они же, к сожалѣнію, не перевелись и по сейчасъ), убаюкивали себя мыслію, что мазепинцы все таки когда нибудь образумятся и повернутъ въ нашу сторону"¹²⁶. Не змінюючи підставових, вихідних засад руху, новокурсники вирішили надати ідеї всеруської національної єдності гранично чіткого, близького до націоналістичного, звучання, перевести її зі світоглядно-теоретичної у практичну площину та пов'язати прихильників ідеї принципом надзорської солідарності й самопожертви¹²⁷. Новокурсники звинувачували старорусинів у "рутенстві", під яким розуміли безвір'я

¹²⁴ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 36, спр. 704, арк. 2 зв.

¹²⁵ Див. примітку 106.

¹²⁶ Гдѣ выхощъ къ свѣту? // Прикарпатская Русь. 1909. № 1. 16 (29) сентября. – Підпис: Аргусь.

¹²⁷ У редакційній статті газети "Прикарпатская Русь", де викладалися програмні засади новокурсників, відзначалося: "На счетъ программы, которой будемъ придерживатъся въ нашемъ изданіи, намъ нечего широко распространятъся. Основной принципъ – исходная точка всей нашей дѣятельности – національное единство всего русскаго народа, такъ общеизвѣстенъ, что объ этомъ излишне даже упоминать. Согласно выше указаннымъ нашимъ воззрѣніямъ, будемъ настаивать на томъ, чтобы этотъ принципъ во всей нашей

у практичну – на рівні громадського життя – реалізацію "русской идеи", замикання зусиль на захисті етимологічного правопису і "своего своеобразного консерватизма", безпідставне покладання на сторонню допомогу (востаннє – на поляків), а не власні сили, толерування "українофілів" тощо. Вихід "изъ рутенскаго мрака къ русскому свѣту" вони вбачали у постановці "русскаго національного вопроса" в Галичині на власне національну (а не партійну) основу з тим, аби чітко протиставити "украинофильской части нашей народности русскую часть той же"¹²⁸. Прагнучи йти в ногу з часом та максимально вирівняти параметри суперництва з націонал-демократами, новокурсники декларували себе демократичним угрупованням¹²⁹. Таким чином, розкол 1909 р. виявився не в зміні підставових засад русофільського руху, а в наділенні старих гасел новим змістом. Безпосередньою причиною цього стала різниця поглядів, яка вийшла на поверхню, на суть "русской народной идеи" і на застосування її у практичному житті¹³⁰. Це й зруйнувало цілісність, нехай і аморфну, русофільського світобачення. Сконструйований русофілами світ розсипався, залишаючи після себе значно більше запитань, аніж відповідей.

Світогляд, а також місце, яке займали русофіли в той чи інший час в українському національному таборі, обумовлювали їх позицію в практичній політичній діяльності. Під цим кутом зору русофіли пройшли еволюцію від повного заперечення полонізму та щирих проавстрійських симпатій до спроб знайти союзників у польському таборі, аби опертися на них проти українських національних демократів (народовців), не позбавлених політичних симпатій з боку Відня.

До кінця ХІХ ст. русофіли дотримувалися різко відпорного щодо поляків становища, розглядаючи їх як "одвічних ворогів Русі", і виключно з їх ворожістю, а не з відсутністю власної сили, пов'язували мізерні позиції русинів у краю. Видавці "Слова" стверджували, що примирення "всего русскаго народа" з поляками було б можливим лише тоді, коли б "не утерпѣло достоинство русскаго міра"¹³¹, позаяк його боротьба з Польщею має історичну основу, є боротьбою "началь"¹³². Русофіли однозначно домагалися поділу Галичини та національної автономії. Програма їхньої практичної діяльності виключала утилітаризм у політиці. Русофілам йшлося насамперед про порятунок "народної честі"¹³³ та створення потуги (хай навіть

общественной жизни былъ строго соблюдаемъ, чтобы его придерживались безъ исключения всѣ члены нашего общества и вездѣ, однимъ словомъ, чтобы національное знамя русскаго единства высоко поднималось каждымъ русскимъ человекомъ. Всякое притворство, всякое уклонение отъ прямого пути, указаннаго намъ нашими идеалами, всякую неясную постановку этого главнаго для насъ вопроса, могущую произвести путаницу понятій, считаемъ вредными для народнаго дѣла" (Отъ редакціи // Прикарпатская Русь. 1909. № 1. 16 (29) сентября).

¹²⁸ Гдѣ выходъ къ свѣту? // Прикарпатская Русь. 1909. № 1. 16 (29) сентября. – Підпис: Аргусъ.

¹²⁹ Отъ редакціи // Прикарпатская Русь. 1909. № 1. 16 (29) сентября.

¹³⁰ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 119, арк. 1, 3 (лист-звернення "Народного совета" РНП (за підписом В. Дудикевича) до редакцій газет "Галичанин" і "Русское слово", 18 лютого (3 березня) 1909 р.).

¹³¹ Perfer et obdura, dolor hic tibi proderit olim // Слово. 1869. Ч. 82. 18 (30) октябрю.

¹³² Дописи. Изъ Стрѣлча. (Коли будетъ миръ и згода съ Поляками?) // Слово. 1869. Ч. 93. 29 ноябрю (11 декабрю).

¹³³ "Нам не росходится на-теперь о побѣду надъ господствующею Полонією, но о спасеніе народної честі", – писали видавці "Галичанина" (На канунѣ выборовъ // Галичанин. 1895. Ч. 176. 8 (20) августа).

шляхом абстрактних умоглядних конструкцій), здатної протистояти полякам¹³⁴. "Галицько-руській свѣтъ" видавався їм занадто малим, аби піднятися до такої ролі. "Тамъ (у Російській імперії – *О. А., М. М.*), – писалось у одній зі статей, – за русскую народность гварантуєть правительство, богатая литература и великій кругъ русскихъ ученыхъ всякого рода, а над все осьмдесятьмиліонный русскій народъ, который в силѣ одперти хотяй-бы и який нападъ на свое достояніе. – У нас совершенно иное дѣло"¹³⁵.

Початково, тримаючи у своїх руках провід українського руху в Галичині, русофіли ігнорували народовців як політичну силу, звинувачували їх у пропольських симпатіях¹³⁶. Прикметно, що до кінця 80-х років старорусини домагалися "очищення" (не консолідації) "руського" народу від полонофільських елементів. До таких віднесено: "українців і соціалістів", прихильників газети "Мир", а також порушуючих "народное благочиніе", себто тих, які не підкоряються розпорядженням "Руської ради"¹³⁷. Прагнення очиститися від нових незвичних елементів становить характерну рису тих політичних сил, які почали розминатися з часом, втрачати ґрунт під ногами. Звідси позірна жертовність: "Много нашихъ забрали уже поляки, пусть берутъ и сихъ Іюдь искаріотскихъ, которые намъ перестануть вредить"¹³⁸. Разом з перетворенням народовців у потужну політичну силу русофіли спрямували антипольські гасла в русло пошуку можливостей консолідації "руських" партій при визнанні права кожної з них на організаційну та ідеологічну особність. Коли й ця ідея вичерпала свій потенціал, русофіли опинилися на початку ХХ ст. перед життєвоважливою дилемою: визнати свій політичний крах* або оголосити війну національним демократам. Вони вибрали другий варіант, і – помилилися. Тези на кшталт "украинство – это дѣтище поляковъ, любимое и ласкаемое ими, созданное именно для уничтоженія русскаго движенія и истинно-русскаго духа"¹³⁹ вже не могли здобути більшості. Укладений напередодні сеймових виборів 1908 р. блок русофілів з польськими антиукраїнськими силами дав змогу русофілам чисельно збільшити своє представництво в сеймі, але остаточно зруйнував щодо них моральний

¹³⁴ "Мы не смѣемъ забывать, – писав О. Мончаловський, – что въ сознаниі нашего единства съ русскимъ народомъ мы почерпываемъ нравственную силу, которая охраняетъ насъ отъ соблазновъ и искушений, угрожающихъ намъ обезличеніемъ" (*Мончаловскій О. Литературное и политическое украинофильство. С. 189–190*).

¹³⁵ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 190, арк. 7 (рукопис статті Г. Третяка "Слово правды...").

¹³⁶ "Мы не безъ основанія боимся, – писали видавці "Галичанина", – чтобы та политическая зависимость (від поляків – *О. А., М. М.*) не привела съ временемъ и къ литературной зависимости и чтобы въ одно хорошее утро мы, галицкіи малорусы и нашъ малорусскій языкъ, не были присоединены къ польской народности jako ея отрасли. О томъ говорятъ себѣ на ухо уже и сегодня нѣкоторые наши украинофилы" (*Галицько-русская идея // Галичанин. 1895. Ч. 154. 13 (25) июля*).

¹³⁷ Там само. Спр. 194, арк. 6 зв. (чернетка статті невстановленого автора про польсько-українські відносини в Галичині зі стилістичними правками О. Маркова, [1886 р. (?)]).

¹³⁸ Там само.

* На сеймових виборах 1901 р. русофіли зуміли провести до сейму лише одного свого кандидата – Олексу Барабаша.

¹³⁹ Избирательный манифестъ Rad-ы narodow-ой // *Галичанин. 1908. Ч. 12. 15 (28) января*.

кредит довіри, який ще зберігався в певних колах суспільства.

Проросійські симпатії мирно поєднувались у русофілів з демонстративним австрійським лоялізмом. Духовно-культурний зв'язок вважався достатнім, аби забезпечити існування народу. Газета "Галицкая Русь" стверджувала, що "не имѣя ніякихъ антидинастическихъ или антидержавныхъ намѣреній и не мечтаю о ніякой державной самостоятельности – наши воззрѣнія на этнографическій раздѣлъ русскаго народа вообще не могутъ перемѣнитися въ политическій вопросъ"¹⁴⁰. "Руська рада" прагнула добитися трактування "галицько-руського" питання не як "чисто домашнього", а на державному рівні¹⁴¹. Надії покладалися на монарха та центральний уряд, які з власної ініціативи мали б надати галицьким українцям усі права: "Мы въ правѣ требовати примѣненія къ намъ законовъ на ровнѣ съ другими народами и въ томъ отношеніи полагаемъ единственно на нашего доброго монарха, которому дай Боже многая лѣта" (із виступу М. Антоневича)¹⁴². Цьому підпорядковувалася підтримка всього, що зміцнювало б уряд, та побороення польських крайових органів влади. Українсько-польське суперництво в Галичині русофіли переломлювали через австрійський чинник. Для них важливим було відчутти свою потрібність якійсь державі. Орієнтація на Росію давала лише моральні, та й то віддалені в часі дивіденди. Відтак старорусини виступали захисниками Австрії від поляків. Вони вказували, що "взаимная ненависть двухъ сосѣднихъ славянскихъ народовъ" – українців і поляків – у Галичині зумовлена різними поглядами на Австрійську державу: якщо українці ("галицко-русскій народъ") готові навіть своєю кров'ю заплатити за "права законного государя и государства", то поляки – організатори низки "бунтів" проти Австрії (1809, 1848–1849 рр.)¹⁴³.

Насправді ж можливість порозуміння русофілів з австрійськими чинниками (насамперед, через загострення від середини 80-х років австро-німецьких стосунків) була мінімальною. Події Першої світової війни привнесли у стосунки між русофілами і Віднем фактор "зради – покарання", а відтак почуття образи і переконання в необхідності помсти за кров. Так русофільський ґрунт став підставою для формування в Галичині свідомого політичного москвофільства. В Сяноку 13 (26) грудня 1918 р. за підписом Володимира Куриловича та інших представників русофільського руху Галичини, Буковини і Закарпаття з'явився "Меморандумъ Народнаго Совѣта Русскаго Прикарпатя" до держав Антанти, в якому йшлося про необхідність приєднання цієї території до "великаго Русскаго Государства". Обґрунтовуючи свою позицію, автори меморандуму посилалися "не только на врожденныя, въ продолженіи нѣсколькихъ вековъ неохладѣвшія народныя чувства, на этнографическую, неразрывную общность съ остальнымъ русскимъ міромъ, на свидѣтельство тысячелѣтней нашей истории, нашъ русскій языкъ и на новѣйшія исслѣдованія мужей науки, но въ особенности на стойкость и мужество нашего народа съ самого начала всемірной войны: тысячи висѣлицъ въ начале этого гигантскаго боя, сотни могиль, покрившихъ тогда нашу родину, тюрьмы и поля

¹⁴⁰ Примиреніє партій // Галицкая Русь. 1892. Ч. 201. 5 (17) сентября.

¹⁴¹ ЦДІА України у Львові, ф. 196, оп. 1, спр. 1, арк. 4-5 (програма політичного товариства "Руська рада", 1871 р.).

¹⁴² Всенародное вѣче во Львовѣ // Галицкая Русь. 1892. № 17. 22 января (3 февраля).

¹⁴³ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 168, спр. 194, арк. 13.

далекаго Талергофа вотъ доказательства на-лицо, куда клонились наши сердца”¹⁴⁴. Відтак, хто знає, чи залишило би галицьке русофільство ХІХ – початку ХХ ст. такий драстичний слід у свідомості українців, якби не збройні конфлікти ХХ ст., з яких українці жодного разу не виходили переможцями.

Висновки

Різновид національно-політичної свідомості галицьких українців другої половини ХІХ – початку ХХ ст., який в історіографії прийнято називати “москвофільством”, був не проявом спеціально “зрадницької” українське позиції, а швидше пошуком галицькими українцями національно-політичних орієнтирів у новому світі. Як і слов’янофільство, русофільство спочатку (до Першої світової війни) відіграло роль відособлення від чужої національної спільноти (у Галичині – польської) і було фактором становлення національної свідомості. Це не заперечує наявності окремих осіб чи груп, як правило пов’язаних з Росією походженням або тісними особистими контактами, які сприяли перетворенню емоційно-світоглядного, стихійного русофільства в політичний чинник.

Термін “москвофіли” (“москвофільство”) слід визнати невдалим, натомість для окреслення певної генерації галицьких політиків потрібно прийняти термін “старорусини”, а для їх панруської орієнтації – “русофіли”. Термін “москвофіли” є виправданим лише стосовно невеликої групи діячів старорусинського кола, які бачили різницю між Україною і Росією, але свідомо орієнтувалися на останню. Власне “москвофільство” своєму утвердженню в Галичині завдячує Першій світовій війні, а саме факторові “крові”, втіленому в образі табору Талергоф.

Національні погляди русофілів виходили з розуміння українців Галичини як частини спільноти, означеної поняттям “русскій народ”. Цей термін не був синонімом до російського (великоруського, московського). Старорусини визнавали окреме існування в тій спільноті “малоруського” (як і “великоруського”, часом – і “білоруського”) масиву. Проте ступінь цієї окремішності розумівся по-різному. Широкий спектр уявлень наближався, з одного боку, до ототожнення українців з росіянами, а з іншого – до визнання їх національної окремішності. Але зазначених меж старорусини не переступали, відмовляючись тим, що остаточно питання мусять розв’язати історики, філологи і загалом час.

Русофільство як ідеологія і суспільно-політична течія являло собсю складний конгломерат поглядів, які цілком вкладаються в рамки традиціоналістського та династично-підданського типу світогляду. Панруські (у політичній площині – проросійські) симпатії старорусинів мирно поєднувались із демонстративним австрійським лоялізмом. Панрусизм для них був тією ниткою, яка зв’язувала теперішнє з минулим і визначала напрям у майбутнє. По суті, русофільство відображало погляди галицької української аристократії, яка опинилась у несвоєму часі, але далі хотіла працювати на полі національного розвитку. Старорусини прагнули рівною мірою зберегти як традицію, так і себе в цій традиції.

Русофільство було породженням значною мірою “пограничної свідомості” частини

¹⁴⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 148 (Науково-літературне товариство “Галицько-руська матиця”, м. Львів), оп. 1, спр. 5, арк. 1–2.

нації, розміщеної на прикордонних землях і вимушеної століттями вести боротьбу за виживання. Водночас слід враховувати, що феномен русофільства не вичерпувався політичним аспектом, а включав багатоступеневу філософську та психологічну систему світосприймання. В цьому сенсі русофіли мали глибинний, ірраціональний для сучасного розуміння зв'язок із тодішнім українським суспільством, відповідаючи його прихильності до традицій, розміреному ритмові життя. В очах пересічного галицького русина це мало більшу вагу, аніж політична ідеологія. Тому старорусини-руссофіли нерідко виявлялися йому ближчими, ніж соціально радикальні та національно модерні народовці.

Утримуючи кілька десятиліть провід в українській галицькій політиці, спираючись на церковну ієрархію – тогочасну українську інтелектуальну еліту – і поглинаючи її фактично повністю, русофільство старорусинського кола відіграло покладену на нього на даному етапі історією "відпорну" роль, децю стримавши колонізаційні процеси. Та найбільшими були здобутки русофілів у ділянці поглиблення української історичної традиції, активно використані згодом під іншим кутом зору національними демократами. Політизація галицького суспільства на зламі XIX–XX ст., руйнування замкненого, ієрархізованого способу його існування стали кінцем русофільства і початком кристалізації свідомого москвофільства.